

SOK

JULI 2010

mededelingen

53

Ganne. Les chemins du plateau

**De Notarissen ARNOLD te Eijsden en
HAENEN te Amby**

zullen op Donderdag 27 Mei 1920 des v.m. 10 uur in de achterzaal van het
café „Aux Pays-Bes” aan het Vrijhof te Maastricht publiek verkoopen:

Gemeente Maastricht (vrosger St. Pieter),

1. De vruchtbare pachthoeve, genaamd

„Lichtenberg”

mededelingen

53

- 2 De tunnels aan of onder het Albertkanaal in Kanne – *Ton Breuls*

- 22 De afgraving van de Sint Pietersberg en een ingangspartij
zuidelijk van Lichtenberg – *Kevin Amendt*

Canne. Les Cavées

De tunnels aan of onder het Albertkanaal in Kanne

TON BREULS, BOVENSTRAAT 28, 3770 KANNE RIEMST

Inleiding

Soms spreken tunnels nog meer tot de verbeelding dan mergelgroeven. Wie kent niet de verhalen van de tunnels die de Sint Pietersberg in Maastricht onder de Maas door verbinden met de gangenstelsels in Valkenburg. Ook vaak vernoemd: het Avergat in Kanne, dat in verbinding staat met de Lacroixberg in Zussen?

Wat al die tunnels vaak met elkaar gemeen hebben is hun zeer hoge graad van geheimenisvolle (on)bekendheid. Veel mensen beweren de tunnels wel te kennen, maar niemand weet ze precies te liggen. Als argumentatie voor het bestaan van die tunnels worden vaak de getuigenissen van oudooms, grootvaders of andere (meestal) stokoude familieleden of bekenden op gevoerd, die héél lang geleden beweerden dat ze reeds als kind (of was het hun grootvader?) met een fakkel of kaars deze tunnels verkend hadden. Helaas zijn ze allemaal overleden en nu kan hun “getuigenis” niet meer met veldwerk gestaafd worden. Toch is dat voor menige “geloofsaanhanger” van “geheime tunnels” geen reden om te twijfelen aan de waarheid van die verhalen.

Anekdoten te over om de verhalen, of beter gezegd legendes, in stand te houden.

Natuurlijk zijn er “echte” tunnels in ons Mergelland, die nauwelijks bij het grote publiek bekend zijn. Weliswaar zijn ze niet zo spectaculair, maar ze zijn er echt. De (nooit in gebruik genomen) verkeerstunnel onder de Heunsberg in Valkenburg is een voorbeeld, evenals de tunnel van Van Schaik in het Noordelijk gangenstelsel. Ook de tunnel van Curfs in het Geuldal mag in dit rijtje genoemd worden. En zo zullen er nog wel een paar zijn.

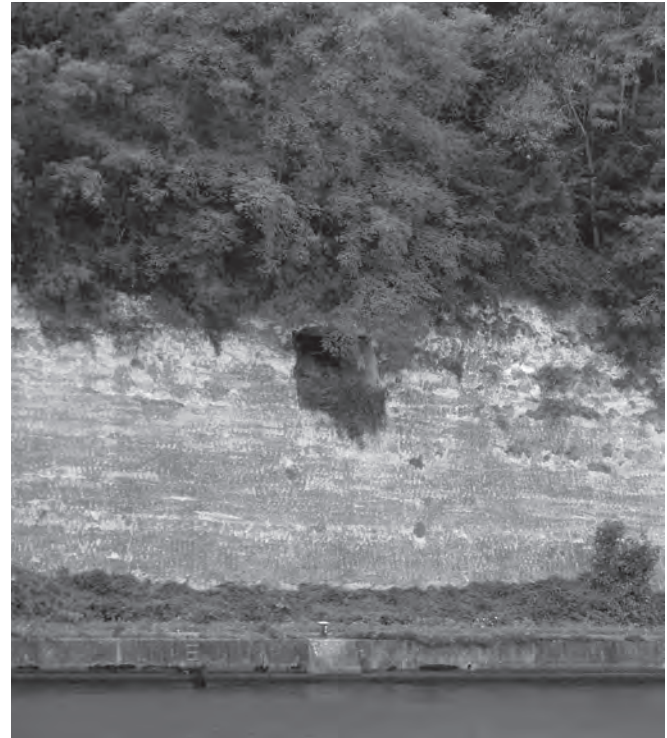
Dit artikel vertelt het verhaal van twee tunnels in Kanne. Of misschien wel drie...

Het Bergske van Sjang Saujs en zijn tunnel

In een recent artikel in SOK-Medelingen (*Breuls, 2008*) werden de tunnels beschreven, die in de jaren '30 van de vorige eeuw voor de aanleg van het Albertkanaal tussen Lanaye en Kanne in de Maastrichtse kalksteen werden gegraven. Daarbij werd op het einde van het artikel ook nog kort ingegaan op de mystiek van een tunnel in Kanne, die een voormalig grotje (het Bergske van Sjang Saujs) verbonden zou hebben met een huis in Kanne. De tunnel zou door de afgraving van het Albertkanaal verdwenen zijn. Alweer zo'n geheimzinnige tunnel, waar geen nu nog levend persoon van kan getuigen?

- 4 In gesprekken met twee inwoners van Kanne (*Bèr Moors † en Sjeng Gilson †*), zo'n vijftig jaren geleden gevoerd aan de toeg van het legendarische café-restaurant de Sjuster, was me reeds verduidelijkt dat de kleine groeve het Bergske twee etages of verdiepingen had gekend. De heren vertelden bovendien van een voormalige tunnel, die vanuit de onderverdieping van het Bergske naar "het huis van de notaris" (Notaris Delvoie – red.) gelopen zou hebben. Dus toch een tunnel? Hoog op de linkeroever van de kanaalwand (in Kanne is dat dus de westkant van het Albertkanaal) is nog een restant van een groeve of gang te zien. Het vierkante gat op circa 7 meter hoogte is - ruw geschat - vier meter breed, drie meter hoog en drie meter diep. Dat zou volgens mijn informanten Moors en Gilson het restant van het Bergske van Sjang Saujs zijn. Dat blijkt echter niet zo te zijn, maar daarover later meer.

Laten we beginnen met de eerste werkelijkheid: het Bergske van Sjang Saujs heeft écht bestaan. Maar het is bij de verbreding van het

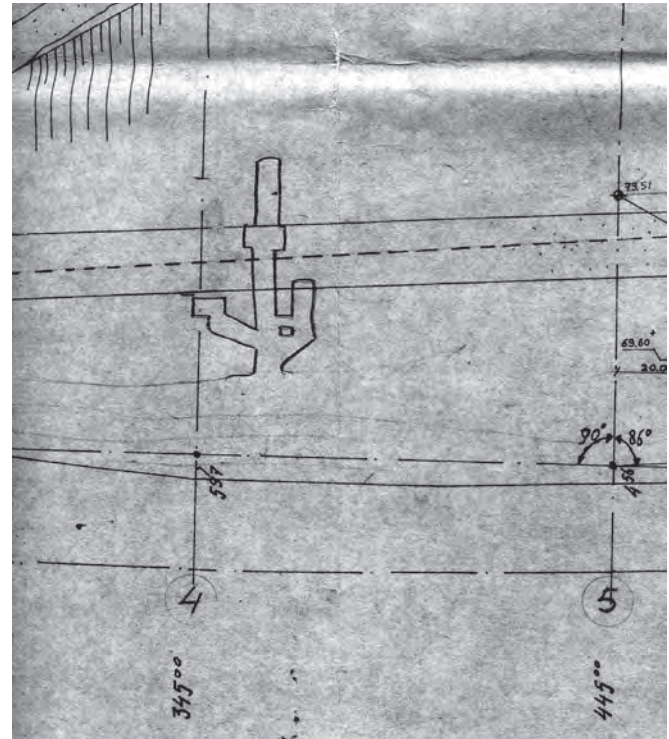
Albertkanaal in de jaren '80 afgegraven en dus verdwenen. Helaas is er (tot nu toe) geen foto beschikbaar van de ingang of het interieur. Wel een plattegrond, want op een kaart van ENCI Maastricht (*kaart no 0.14429*) uit 1971, waarop het plan voor de verbreding van het Albertkanaal is ingetekend, staat een plattegrond van het kleine groefje. Op de kaart staat ook ingetekend dat het achterste deel van het Bergske

AFBEELDING 3: plattegrond Bergske Sjang Saujs (detail kaart ENCI 1971)

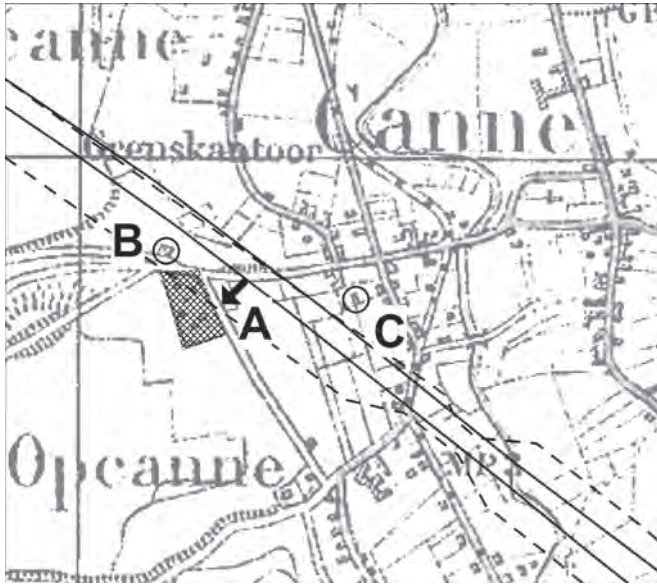
buiten de toekomstige afgravinglijn zou gaan vallen. Maar dat heeft anders uitgepakt, het achterste restant is toch afgegraven. Vooraan zijn links en rechts twee kleine zijgangen en bij de rechter gang is op de plattegrond een pilaar van drie bij drie meter ingetekend. Een buurtbewoner van het Avergat, de 81-jarige Jean Schiepers, kan de juistheid van de getekende plattegrond op de ENCI-kaart bevestigen. Bij zijn vele wandelingen met zijn hond is hij het Bergske ontelbare malen gepasseerd en in zijn jonge jaren heeft hij er heel wat kattenkwaad in uitgehaald.

In de *Toponymie van Kanne*, die door pastoor Jozef van Heukelom in 1937 werd geschreven, staat het Bergske ook vermeld: "Kleine bergruimte in twee verdiepingen, linker Jekeroever, op grens der twee voormlige heerlijkheden".

Van Heukelom spreekt van de linker Jekeroever. De aanleg van het Albertkanaal was nog niet voltooid en ten zuiden van het Bergske liep de bedding van de Jeker toen min of meer parallel aan het huidige tracé van het kanaal. Vandaar de aanduiding linker Jekeroever. De twee heerlijkheden zijn uiteraard Opcanne en Neercanne. Er wordt door van Heukelom ook gesproken van een *kleine bergruimte*, maar op de kaart van de ENCI (1971) met een schaal van 1:1000 is goed te zien dat de *bergruimte* in feite een kleine groeve was van 50 meter lang. Ooggetuigen die de groeve gekend hebben, zoals Jean Schiepers zeggen dat men licht nodig had om tot het einde van de groeve te geraken. Op de kaart van de ENCI is verder niets te zien van een aanzet of begin van een tunnel richting Kanne. Er staat gewoon een kleine plattegrond afgebeeld en niets meer. Maar in de *Toponymie van Kanne* wordt echter nadrukkelijk vermeld dat de "kleine bergruimte" uit "twee verdiepingen" bestaat.

Van Heukelom noemt ook de tunnel in zijn *Toponymie van Kanne*. In een voetnoot bij de toponiem verhaalt hij over de geschiedenis van het Bergske: "De familie Pasque had er in 1850 eene stokerij in opgericht. Louis Nicolas Pasque werd, wegens schulden, door het tribunaal van Tongeren, in 1853 onteigend ten voordeele van zijn broeder, die het verkocht aan pastoor Stassen. Later werd er champignons gekweekt.

AFBEELDING 4A: Kanne 1924 (Bonne). Kaartbewerking Joep Orbons

De volkstraditie houdt staande dat er naast de geoorloofde stokerij op het bovenste, eene geheime stokerij bestond op het onderste verdiep, verbonden door een geheimen ondergrondschen gang met de daar niet ver afliggende woning, en dat om die reden de eigenaar werd onteigend. Nochtans maakt het vonnis hiervan geen gewag en 't is een feit dat de kanaaldevling te dezer plaatse geen onderaardschen gang blootlegde."

Pasque werd dus (volgens van Heukelom) gedwongen onteigend wegens schulden. Daaruit kan men concluderen dat de onteigening niets te maken had met de illegale stokerij. Dat hij naast de geoorloofde

AFBEELDING 4B: Kanne Topo 2008. Kaartbewerking Joep Orbons

stokerij mogelijk nog een geheime nevenactiviteit heeft gehad, zal uiteraard niet aan de grote klok gehangen zijn en ondanks de volkstraditie (zeg maar het dorpsgeroddel) zal het ook niet bekend geweest zijn bij het gerecht. Want het vonnis maakt er immers geen gewag van. Maar hoe zit dat met de onderaardschen gang in het onderste verdiep? Jean Schiepers ging als jonge gast al met zijn vriendjes het Bergske in. Echt lantaarns of lampen hadden ze in die tijd natuurlijk niet, maar in de groeve lag wat vuilnis en afval, waaronder ook een afgedankte fietsenband. Eenmaal brandend diende deze als een primitieve verlichtingsbron. Helemaal rechtsachter in de groeve bevond zich een trap

AFBEELDING 5: op deze oude postkaart is links de Platteberg(weg) te zien met erachter de hoogte, waar het Pastoorsboschje lag. In het midden komt de kar met het paard van de Lang Kavei en rechts omhoog voert de Klein of Korte Kavei. Geheel rechts op de foto nog een stukje van het huis van Pie de Knien (B op afbeelding 4a)

(een “blokkentrap” volgens Schiepers) in de grond, die naar een benedenverdieping voerde. In de herinnering van Schiepers was die onderverdieping een donkere, vrij grote vierkante ruimte. Met het licht van een fietsenband is het natuurlijk nauwelijks goed in te schatten wat de begrenzing van die ruimte was en evenmin goed te zien of er een gang of tunnel vanuit die ruimte naar elders voerde.

Dat volgens van Heukelom bij het afgraven van het kanaal géén tunnel gevonden is, is best mogelijk. Maar hij baseert zich op het feit dat er geen vermelding van bekend is. Maar dat is nog geen sluitend bewijs voor het eventuele niet-bestaan van de tunnel. Heeft men bij het afgraven van de kalksteen de tunnel wel als zodanig herkend? Als er een tunnel bestaan heeft zal het hooguit een smalle en mogelijk ook lage loopgang zijn geweest. De verdwijning (afgraving) zal ongetwijfeld niet veel tijd gekost hebben. Was het in die tijd wel usance om een (vergeten) tunnel als een cultuurhistorisch object te zien, interessant genoeg om er onderzoek naar te doen of -

en dat wellicht eerder - werd bij een ontdekking ervan gewoon verder gegraven om oponthoud van de werken te voorkomen? Dat gebeurt tegenwoordig nog steeds. Niet iedere aannemer is immers blij met de vondst van een archeologisch veld op zijn werf. Bovendien waren bij de aanleg van het Albertkanaal de meeste werkers en hun bazen van vreemde (en vaak ook buitenlandse) afkomst en die zullen beslist geen boodschap hebben gehad aan een tunnel of tunnelrestant.

Stassen (pastoor in Kanne van 1836 tot 1873) kocht dus rond 1853

AFBEELDING 6A: 19^e eeuwse foto (detail) van de Koninklijke Fanfare St. Cecilia, voor het Bergske

het Bergske en de er achterliggende berghoogte (met een oppervlakte van 71 are) uit de failliete boedel van Pasque (*van Heukelom, 1937*). De juiste ligging van de zogenaamde berghoogte is op menige historisch kaart goed te zien. Op de kaart van Bonne (zie afbeelding 4a) uit 1924 is bij A (de pijl wijst naar de ingang van het Bergske) een vierhoekig veld ingetekend, dat het perceel - de berghoogte - van pastoor Stassen (*het pastoorsboschje*) aangeeft. Halverwege de helling werd een kiosk opgericht en de helling kreeg een beplanting met bomen en struikge-

AFBEELDING 6B: detail met op de achtergrond het hoofd van de aap en de zittende hond

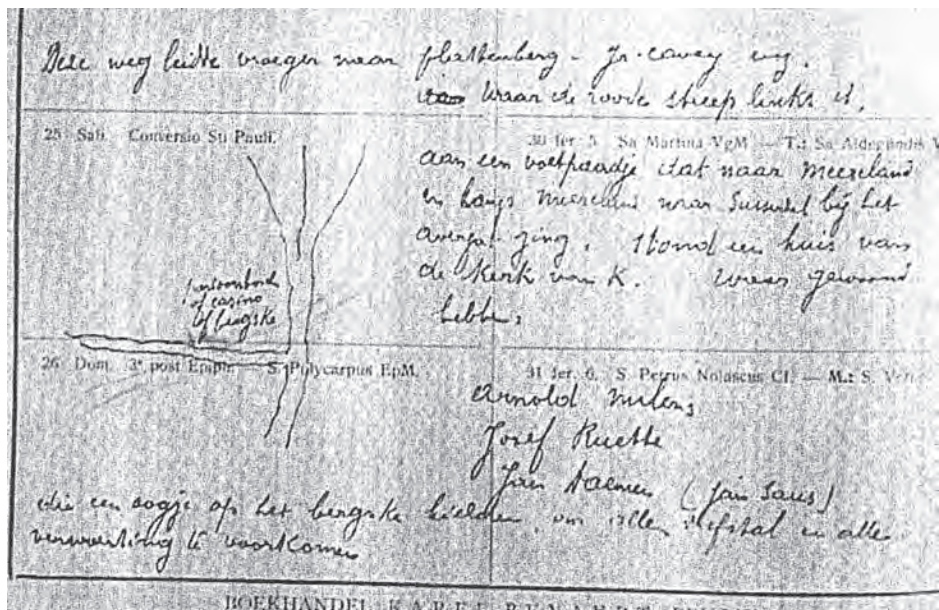

AFBEELDING 7: pagina uit het boekje van van Heukelom

was. Het werd een soort openbaar park (het *pastoorsboschje of casino*) dat bij feestelijke gelegenheid voor het publiek werd opgesteld en waar de fanfare concerten gaf. Op de kaart van Bonne is links om de hoek een soort driesprong te zien. Het meest zuidelijk weggetje was vrij onbeduidend, niet meer dan een soort zandpaadje (de Platteberg). De middelste weg was de bekende Lang Kavei (van Opanke), die bovenop het plateau naar 't Boomke leidde. Het Boomke was een solitaire boom, boven op het plateau. De bovenste weg, de zogenaamde Klein of Korte Kavei (van Opanke), was een zeer steile weg, die eveneens naar het plateau ('t Boomke) leidde.

Op afbeelding 4b is de topografie van Kanne anno 2008, ter vergelijking met de kaart van Bonne 1924, afgedrukt.

In het boek ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Koninklijke Fanfare St. Cecilia (1848-1998) wordt ook over "Het Bergsken" en pastoor Stassen gesproken: "Hij gaf aan de kerk het goed "Het Bergsken" of "Pastoorsboschje" of "Casino", waar later een kiosk gebouwd werd. Dit moet zeldzaam mooi geweest zijn. Beneden, gelijkstraats, (bij de ingang van de groeve) was een "courke" en rondom waren beelden uitgestoken in de bergwand: een hond, een aap, een kerkraam...". In de bergwand boven en naast de groeve bracht pastoor Stassen dus *insnijwerk* aan,

onder andere een gotisch kathedraalvenster, een aap en een hond. Rechts van de ingang was een soort looppad naar de helling erboven. Langs dat looppad, als het ware in de rechter buitenwand van de groeve, was het gotisch raamwerk uitgekapt (*mededeling Jean Schiepers*). Er waren nog plannen om dat beeldwerk uit te zagen of te kappen, omdat het met de verbreding van het kanaal toch zou verdwijnen, maar die plannen zijn ergens gestrand. In die tijd was ook de kop van de hond door vandalisme gesneuveld. De hond was in een zithouding uitgebeeld.

In het archief van de fanfare Sint Cecilia bevindt zich een grote foto

met daarop afgebeeld een “tableau de la troupe” van de fanfare Sint Cecilia. De foto zou volgens voorzitter Guido Thijs in de tweede helft van de 19^e eeuw gemaakt zijn. De mannen poseren heel trots net voor de ingang van het Bergske. Daarom is de echte ingang jammer genoeg niet te zien. Bij uitvergroting van de foto blijkt dat wel nog de aap en de hond te zien zijn.

De tekst in het jubileumboek van de fanfare vervolgt: *“De kronkelende wegen naar boven waren piekfijn onderhouden. Het hele domein was afgesloten. Met kermis was de toegang open en speelde de fanfare*

AFBEELDING 8: op de oude postkaart is links het huis van Pie de Knien. Op de achtergrond de huizen van de Oudeweg

op de kiosk. Een werkmanshuis links van de ingang was verhuurd aan een persoon die bewaker speelde. De oorlog heeft veel vernield. Later is alles verdwenen bij het graven van het kanaal”.

Van Heukelom schrijft in zijn Toponymie in 1937 ook al van het verval van het Bergske en Pastoorsboschje in de Eerste Wereldoorlog en het uiteindelijk verdwijnen ervan door de aanleg van het Albertkanaal: *“onder het luikend oog der Duitse oorlogsbezetting (Eerste Wereldoorlog - red.) werd er vandenwerk verricht en een wil-*

dernis gemaakt. De onteigening ten behoeve van de kanaaldelving heeft de genadeslag gegeven. Het bergske is nog slechts een gewone berghoogte”.

Pastoor van Heukelom was een geschiedschrijver pur sang. Vanaf 1935 hield hij ook een lijst bij van alle woningen in Kanne met hun bewoners. Bij de beschrijving van de woningen komt ook het *“werkmanshuis links van de ingang dat verhuurd was aan een persoon die bewaker speelde”* (uit: *Fanfare Sint Cecilia*, 1998) ter sprake. In een notitieboek (in feite

AFBEELDING 9: de bij de sloop in 1988 vrijgekomen kelder van Thys. In het midden de dichtgemetselde doorgang naar een verbindingstunnel

een niet gebruikte agenda) tekende hij een eenvoudige schets van de situering van de weg naar het Bergske, het huis en de omgeving. “Deze weg leidde vroeger naar Platteberg – Cavey weg. Waar de rode streep links is. Aan een voetpaadje dat naar Meereland en langs Meereland waar Susserdel bij het Avergat ging, stond een huis van de Kerk van K. waar gewoon hebben, Arnold Nulens Jozef Ruetje Jan Daemen (Jan Saus) die een oogje op het bergske hielden om allen diefstal en allen verwoesting te voorkomen.

In 1926 vond ik het ruim half afgebroken. In 1929 heb ik het tot in den grond doen afbreken en de blokken gebruikt voor het opbouwen van de grotenschool.”

De naam Jan Saus (*Saujs*) (de bijnaam van Jan Daemen) valt hier voor het eerst “officieel”. De naam was, zoals reeds werd vermeld, ook reeds ter sprake gekomen in mijn gesprekken met Gilson en Moors in de jaren '70.

In de laatste Wereldoorlog zocht en vond de familie Vrijens van het Avergat (*Pie van de Bisschop*) een veilige toevlucht voor het oorlogsgeweld in het Bergske. Het grotje diende maandenlang als schuilwoning.

De voorkant was afgesloten met een mergelmuur, met daarin een deur en twee ramen. Een schoorsteen voerde langs die voorkant de rook af van de kachel, die als verwarmingsbron en als kooktoestel diende. De kleine groeve is ook kortstondig als champignonkwekerij in gebruik geweest. De familie Offermans had in de Werken van Mathus een kwekerij en eenmalig is er toen ook in het Bergske mest uitgelegd. Dat zou rond 1960 gebeurd. Of het een succes was, is me niet bekend. Van het Bergske, het huisje, het Pastoorsboschje of Casino is tegenwoordig geen spoor meer van terug te vinden.

AFBEELDING 10: het openmaken van de toegang

tegenwoordig nog volop tegen achter de huizen in het Avergat van Kanne. De woning met de erachter liggende groeve lag ongeveer 50 meter noordelijker van het Bergske en zo'n 5 meter hoger. De groeve of kelder was *"heel mooi uitgestoken, uitgezaagd. Heel glad"*, aldus Schiepers. Het restant van de groeve, hoog op de linkeroever van de kanaalwand en zoals reeds werd beschreven, is dus niet het restant van het Bergske van Sjang Saujs, maar het restant van de kelder van Pie de Knien!

De rechteroever van het Albertkanaal

Aan de overkant, de oostkant van het kanaal, is het kanaal ook in de jaren '70 verbreed. Maar de huizen van Kanne daar ter plaatse zijn ongemoeid gebleven. Zou daar dan een spoor of aanwijzing van de tunnel te vinden zijn? Vanuit het nu richting het

kanaal doodlopende en omhooglopende deel van de Oudeweg, was het immers vroeger slechts een ferme steenworp van het Bergske.

Van Heukelom heeft in zijn beschrijving van de woningen in Kanne uiteraard ook deze plek beschreven. *"Hier stonden vóór het opbouwen van het notarieel pand (het monumentale huis van voormalig notaris Julien Delvoie, nu bewoond door de familie Rendorp – red.) 3 huizen, 1 groot en 2 kleine. In 't groot woonde Pasque en later Prick (grootvader van bekende fotograaf Jean Prick in Maastricht - red.), bij wie kapelaan in den Boom logist was. Die Pasque had een stokerij en een chocoladerij*

Op de volgende bladzijde in zijn lijst van woningen in Kanne noteert van Heukelom: *"De rode stip rechts was een huis. Jozef Erkens-Helena Wolfs (verh. naar Holl. Statie) Pieter Crijns – Agnes Gelen (Pie de Knien) onteigend voor het kanaal en gevallen in de afgraving). Pie de Knien is ook zo'n prachtige (bij)naam, die nu nog steeds bekendheid geniet in Kanne.*

Op een oude postkaart is het huis van *Pie de Knien* (B op afbeelding 4a) nog te zien. Achter het huis van Pie de Knien was een groeve ("een kelder" volgens Schiepers) uitgezaagd in de bergflank. Zo'n groeve diende als een soort kelder of stal en voorbeelden daarvan komt men

AFBEELDING 11: gezicht vanuit de zijgang van de kelder

(chocoladewinkel?). De stokerij was in het bergske westwaarts van het huis (de latere Casino of het pastoorsbosch). Die feiten staan vast. Verder wordt nog verteld (en dat kan ik niet bewaarheiden) dat onder de stokerij nog eene geheime stokerij was en dat een onderaardsche gang van het huis naar de geheime stokerij leidde. Bij de ingraving van het kanaal werd er geen onderaardsche gang gevonden. Verder lees ik geen woord over eene geheime stokerij in de stukken pastoor Stassen ter hand gesteld bij den koop van het bergje”.

Het verhaal over de onderaardse gang of tunnel is in die tijd toch hardnekkig genoeg om de volle aandacht van Van Heukelom te behouden. Maar hij heeft zijn twijfels omdat hij geen bewijzen heeft gevonden.

In juli 1988 sloopte eigenaar Guido Thijs een oude stal bij de verbouwing van zijn huis aan de Oudenweg 5 te Kanne. Het huis stamt uit de 19e eeuw en staat met de rug tegen het notarishuis van Delvoie, dat iets jonger is. De woningen Oudenweg 7 en 9, die tussen het kanaal en beide voornoemde huizen liggen, zijn van beduidend jongere datum, in ieder geval ver na de tijd dat het kanaal was aangelegd.

Bij het slopen van de stal kwam de toegang tot een oude (mergel) gewelfkelder vrij. In de kelder was aan de westzijde kennelijk een voormalige doorgang, die nu is dichtgemetseld. Een bejaarde buurtbewoonster vertelde Thijs dat zij vroeger in het huis van de notaris werkte. Om de weg van haar woning in de Oudeweg naar haar werk (het huis van de notaris) af te korten ging ze via de oude gewelfde kelder en de nu dichtgemetselde doorgang door een kleine tunnel of onderdoorgang naar de kelder van de notaris. De toegang tot die doorgang in de kelder van Thijs is tegenwoordig dichtgemetseld. Zou erachter dan toch ergens nog een aanzet zijn naar een verloren tunnel?

Dank zij de vriendelijke medewerking van mevrouw Rendorp, de eigenaresse van het notarishuis, mochten de grote kelders onder het monumentale pand bekeken worden. Het is in feite een grote lange kelder, met drie oostwaarts gelegen dwarskelders. Maar van een verbinding naar een tunnel, al of niet en op welke wijze dan ook onderbroken, is nergens sprake. Maar voor het huis wordt het veel interessanter. In de kiezelen van de brede oprit is duidelijk een groot vierkant te zien, opgebouwd uit oude balken. Het is kennelijk de toegang tot een ondergrond. Volgens mevrouw Rendorp is het de toegang tot een kelder, die via de trap onder dat luik te bereiken is. Oude mensen hebben haar al jaren geleden verteld dat er heel vroeger op die plaats een grote voliëre stond. Niet dat men zo zot was op het houden van zangvogeltjes, maar om de toegang tot een kelder met een geheime tunnel te verdoezelen... Zou dan toch het raadsel van de tunnel ontrafeld kunnen worden?

14

Met de behulpzame handen van de gebroeders Goossens werd de kiezelen rondom het luik verwijderd en werden voorzichtig enkele balken gelicht. Een betonnen (!) trap werd zichtbaar, maar ook talloze autobanden. Dat maakte al snel duidelijk dat deze "expeditie" geen super exclusieve "al eeuwen niet betreden" ondergrondse site zou opleveren. Maar het is een mooi gewelfde mergelkelder van bijna zeven meter lang en bijna vier meter breed. Achteraan links (richting Albertkanaal) is een zijgang van vijf meter lang en anderhalve meter breed. Er liggen in de kelder tientallen autobanden en de gebruikelijke troep. Er staat slechts één interessante inkassing: *H. Colson 1858*. Verder onderzoek wijst echter ook op drie dichtgemetselde voormalige doorgangen. Een op het einde van de hoofdgang en de twee andere op het einde van de zijgang, aan beide zijden links en rechts. Ze zijn alle drie duidelijk van buitenaf dichtgemetseld, dus niet vanuit de bestaande kelder. In de zijgang linksachter is rechts bovenaan in de afsluiting een gat, waarin

duidelijk te zien is dat men ook puin (aarde en vuursteen) van buitenaf gestort heeft om de afsluiting te realiseren. Volgens mededeling van mevrouw Rendorp, die haar kennis hieromtrent van oude buurtbewoners had, was deze doorgang gedicht "door het kanaal" (bij de aanleg van het Albertkanaal). Het zou de doorgang naar de tunnel geweest zijn, die naar het Bergske geleid zou hebben.

Het zal voor altijd wel een mysterie blijven, die tunnel van het Bergske "onder het kanaal".

De twee andere tunnels

Het is bekend dat de cementfabriek CBR te Lixhe al tientallen jaren geleden percelen landbouwgrond op de Platteberg (het plateau tussen Kanne en Zussen) kocht en ze voor een gunstige prijs weer terugverpachtte aan de boeren. Die aankopen hadden natuurlijk een bedrijfstrategisch belang. De CBR wilde met de carrière Romont tussen Zichen en Emael de "taalgrens" naar het noorden oversteken en de rijke mergel onder Vlaams grondgebied exploiteren. Als dan vooraf reeds gronden verworven waren, zou dat een gemakkelijkere proces zijn dan voorgenomen onteigeningen of andere moeizame en vaak kostbare procedures. Dat jaren later door de Vlaamse Gemeenschap een stokje gestoken werd voor de plannen van C.B.R. is een ander verhaal en geen onderwerp voor dit artikel.

Feit is wel dat door die aankopen hardnekkig het beeld is ontstaan dat de CBR (of de ENCI, de toenmalige dochtermaatschappij van de CBR) zinnens was een cementfabriek op te richten op de Platteberg, ter hoogte van Kanne, min of meer rechts van de ruilverkavelingweg

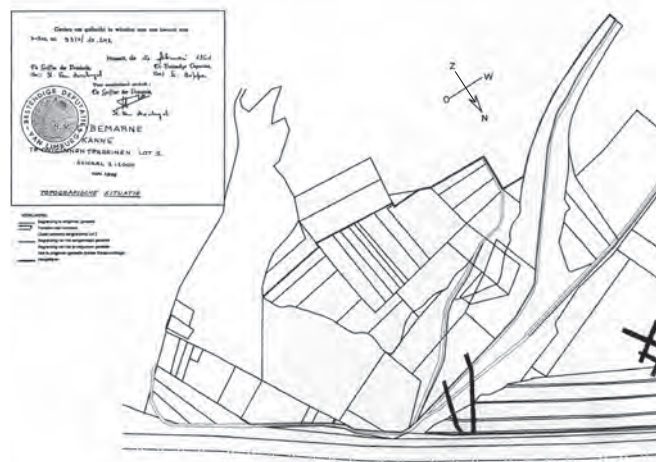
AFBEELDING 12: kaart NV Cibemarne, november 1959

Kanne - Zussen. Of dit waar is of een hardnekkig gerucht, gevoed door de grondaankopen van de CBR, is moeilijk te achterhalen. In het (helaas niet volledige) gemeentearchief van Kanne is van een officiële aanvraag of correspondentie daarover niets terug te vinden. Wel waren er door de jaren heen verschillende plannen een open groeve te verwezenlijken. De “opening” van die groeve was voorzien op de westkant van het Albertkanaal, op de linkeroever tussen Kanne en Vroenhoven. Waar tegenwoordig ook de groeve “de Werken van Mathus” is gesitueerd.

In die wand herkennen we verschillende openingen. Te beginnen vanaf Kanne met het reeds beschreven restant van de kelder van *Pie de Knien*. Dan zijn er achtereenvolgend twee “tunnelachtige gaten”, een aangesneden groeve (wordt ook wel de Blokberg van Mathus genoemd, die blijkbaar voor de winning van bouwsteen heeft gediend) en dan de zogenaamde Werken van Mathus, geëxploiteerd voor de winning van losse kalksteen.

De Werken van Mathus

Op 28 oktober 1945 maakte de NV Cibemarne (afkorting van Compagnie Belge de la Marne), toen nog gevestigd in Luik, bij de provincie Limburg haar voornemen bekend *eene ondergrondse tufsteengroeve te openen onder het grondgebied van Kanne*. Voor een deel op gronden van de Dienst der Scheepvaart en met toestemming van de andere eigenaars bovengronds. Het ging om 14 percelen, gelegen binnen het kadastrale plan van de gemeente Kanne.

In een besluit van 14 april 1947 (nr. 934/1261) verleende de Bestendige Deputatie van de Provinciale Raad van Limburg machtiging tot de ontginning van de *ondergrondse tufsteengroeve* onder de gewenste percelen. Er werden enkele mijnbouwkundige voorwaarden opgenomen. *De ontginningsfronten zullen hoogstens 4m breedte en 6 meter hoogte hebben; het bovenste gedeelte dezer fronten zal, op 2 m hoogte, gerekend vanaf het dak, met de hand moeten uitgehouwen worden, lager zullen desgevallend springstoffen mogen gebruikt worden na voorafgaandelijke officieele toelating. De galerijen zullen gescheiden blijven door pilaren van minstens 49m2; Nochtans, onder de gronden beheerd door den Dienst van de Scheepvaart en het Beheer der registratie en Domeinen zullen de ontginningwerken beperkt blijven tot twee hoofdgaleries gedolven op 50m. onderlinge afstand en verbonden alle 100 meter door dwarse galerijen, alles vol-*

gens de schikking en voorwaarden, opgelegd door de beslissing d.d. 21.11.1945 van den Heer Directeur van de Dienst van de Scheepvaart te Liège.

Vijf jaar daarna is de sprl (pvba) Cibemarne kennelijk aan uitbreiding toe, want in een besluit van 30 augustus 1952 (LB nr 934/5836) geeft de provincie Limburg een machtiging aan de Cibemarne in Luik tot *uitbreiding van de reeds vergunde ondergrondse mergelhoeve* (een typefout, moet uiteraard mergelgroeve zijn – red).

De mijnbouwkundige voorwaarden zijn nagenoeg gelijk, maar nu met de toevoeging dat als gebruik gemaakt wordt van springstoffen *de lading van elk boorgat tot een enkele patroon van 100 gr beperkt zal blijven*. Ook eist de Provincie dat de ontginning *onder gezag van een verantwoordelijke agent gesteld wordt met als opdracht toezicht te houden op de naleving van de reglementaire voorschriften*.

Op 10 augustus 1959 schrijft de Provincie aan Cibemarne, die inmiddels van Luik naar Kanne verhuisd is, dat Cibemarne, die nu als NV opereert, als titularis erkend wordt en dus in deze nieuw bedrijfsvorm toelating tot de exploitatie heeft (034/5165). Het verschil qua voorwaarden met de vorige toelating is onder meer dat *de lading van elk boorgat tot vier patronen van 100 gram beperkt wordt met een maximum gebruikte hoeveelheid springstoffen van 1 kg. Voor de lager gelegen banken zal de gelijktijdige gebruikte hoeveelheid springstoffen nooit 3kg overtreffen. Bij het afschieten der mijnen zal het personeel zich zodanig verwijderen dat het noch rechtstreeks, noch onrechtstreeks door projecties zou kunnen getroffen worden. Vooraleer zich opnieuw naar het front te begeven zal het personeel een voldoende tijd moeten wachten totdat de roken van het afschieten weggetrokken zijn*. Enige weken daarvoor had de Cibemarne reeds toestemming gekregen tot het oprichten van een springstoffendepot.

Over de wijze van ontginning had men ook nog een voorwaarde toegevoegd. *De zijgangen zullen op zulke wijze gedreven worden dat ze nooit tegenover elkaar uitmonden in de hoofdgalerij. De afstand tussen twee opeenvolgende zijgalerijen, wederzijds van de hoofdgalerij, zal minsten 5m. bedragen.*

Tot dan is steeds sprake van de ontginning van een ondergrondse groeve. Gezien het formuleren van nieuwe toelatingsvoorwaarden en het niet meer refereren aan de voorwaarden van *den Heer Directeur van de Dienst van de Scheepvaart te Liège* is men kennelijk het grondgebied van de Dienst der Scheepvaart gepasseerd en werkt men onder de percelen van de andere eigenaren bovengronds.

Toch waren er ook al plannen geschetst betreffende een toekomstige exploitatie van een open groeve ter plaatse. Op 12 juni 1957 antwoordde de burgemeester van Kanne op een vraag van het Arrondissement Commissariaat dat *de gemeente Kanne geen verzoek ontvangen heeft tot oprichting van een openlucht mergelgroeve op de linkeroever door NV Cibemarne te Kanne, welke thans ondergronds uitbaat*. De gemeente zou zondermeer tegen zo'n voornemen zijn, liet de burgemeester nadrukkelijk weten.

De twee tunnels in beeld

De Cibemarne was niet onder de indruk van de bezwaren van de burgemeester en vroeg toch vergunning voor de exploitatie van een dagbouwgroeve, voor het winnen van mergel met gebruik van springstoffen, onder een hele serie percelen en de Plattebergweg. *Alsmede het graven van twee tunnels onder de weg “Lang Cavei naar Kanne”.*

AFBEELDING 13: de verbreding van het Albertkanaal met daarbij de afgraving van een deel van de groeve Mathus

Voor de eerste keer is er nu sprake van de twee tunnels. Alhoewel het waarom van de twee tunnels niet nader omschreven werd in de aanvraag, is op de kadastrale kaart, behorende bij de aanvraag voor vergunning tot afgraving van de te ontginnen terreinen, duidelijk te zien waarvoor ze dienden (kaart NV Cibemarne Kanne, november 1959). Ze zouden de open groeve met het Albertkanaal (transportmogelijkheid) verbinden.

Bij de vergunningverlening werden niet alle aangevraagde percelen toegewezen. Het aaneengesloten gebied van percelen, waarvoor wél vergunning werd afgegeven, had slechts een zeer beperkte toegang vanaf het kanaal. Was bij de aanvraag daar reeds mee rekening gehouden en had men daarom alvast maar de tunnels geprojecteerd? Op de kaart is ook nog een deel van de toenmalige plattegrond van de Werken van Mathus te zien. Het zogenaamde blokbergje van Mathus is niet ingetekend. Betekent dit dat het toen nog niet bestond of deed het voor de aanvraag niet ter zake? Het Bergske en de kelder van *Pie de Knien* zijn immers ook niet ingetekend.

De plannen van Cibemarne leverden een storm van protesten op, want 35 inwoners dienden een gezamenlijk bezwaar in, bang voor trillingen

voor nabijgelegen ondergrondse champignonkwekerijen. Hemelsbreed lag het gangenstelsel van het Avergat slechts zo'n 350 meter van de gangen van Mathus en de open groeve zou pal tussen de bestaande gangenstelsels komen. In de plannen voor de openluchtgroeve was ook voorzien dat de Lang Cavei zou verdwijnen. Dat was een 1400 meter lange weg vanuit Kanne om het 45 meter hoger gelegen plateau en de daar liggende landbouwgronden te bereiken (zie de voorafgaande beschrijving van het Bergske van Sjang Saujs). Ook dat riep protesten op. Andere argumenten tegen de snode plannen waren de schade en

AFBEELDING 14: ingang linker tunnel

ongezondheid veroorzaakt door stof, het verdwijnen van natuurschoon en de plaatselijk moto-cross.

Toch besliste de provincie anders (4^e afd nr 9350/10.242). Op 18 februari 1961 besloot ze, ondanks alle bezwaren, aan de NV Cibemarne te Kanne machtiging te verlenen tot het openen van een openluchtgroeve en tot het graven van twee tunnels onder de weg “de Lang Cavei naar Kanne” onder de volgende beperking: voor de Platteberg en voor de percelen ten zuiden van deze weg heeft de machtiging slechts uitwerking van de dag af dat deze gemeenteweg wettelijk zal afgeschaft worden of dat er toelating zal verkregen worden tot zijn ontginning. De vergunning was voor onbeperkte termijn, maar bij geen gebruik zou ze na 2 jaar vervallen.

Cibemarne startte voortvarend met de aanleg van de tunnels. Vanaf de kanaalwand werden de twee tunnelgangen richting Lang Cavei gedreven. De kalksteen die daar bij vrij kwam werd met vrachtwagens afgevoerd naar de fa. Janssen-Eggels, die langs de huidige Mergelweg in Maastricht (op de plaats waar tegenwoordig de speeltuin Mergelhoof is) een mergelbedrijf had. Pie Ronda, de bekende champignonkweker in het Noordelijk gangenstelsel van de Sint-Pietersberg, werkte van februari tot december 1961 als vrachtrijder bij Janssen-Eggels. Hij haalde met zijn vrachtauto de mergel op, die met een laadschop (en soms met de hand) bij de ingang van de tunnels werd gestort, om die naar de Mergelweg te vervoeren. Daar ging de kalksteen eerst in een zogenaamde hamerbreker om te vermalen, om nadien in een oven gedroogd te worden. De fijne mergel diende als grondstof voor de fabricage van glas en voor gebruik in de landbouw

AFBEELDING 15: interieur van de linkertunnel

Zoals men heeft kunnen lezen is er wel sprake van plannen tot het exploiteren van een open groeve, maar nergens wordt verwezen naar de oprichting van een cementfabriek.

Waarom Cibemarne haar voornemen tot het openen van een open groeve nooit heeft uitgevoerd is me niet bekend. In zoverre is het archief van de gemeente Kanne erg onvolledig. Bekend is dat de vergunning zou vervallen, als na twee jaar geen aanvang met de werken gestart was. Zover als mij bekend is heeft de Cibemarne tot 1963 ondergronds doorgewerkt in de Werken van Mathus. Misschien was de exploitatie van de open groeve wel een (financieel of bedrijfstechnisch) maatje te groot voor het bedrijf. Of speelde de concurrentie met andere mergelverwerkende bedrijven een rol.

In het archief van Kanne zijn wel nog aanvragen uit 1966 te vinden van de Dienst der Scheepvaart met het voornemen van exploitatie van een open groeve nagenoeg op dezelfde plaats, wat wéér tot commotie en felle protesten leidde in Kanne. Ook de CBR had vergevorderde plannen voor een soortgelijke exploitatie (eerste aanvraag in 1970), maar nogmaals, nergens is sprake van plannen tot oprichting van een cementfabriek.

De twee tunnels nu

In februari 1961 kreeg de Cibemarne dus toestemming tot het openen van de groeve en de aanleg van twee tunnels. Op 6 mei 1961 verzocht de Cibemarne de gemeente Kanne de afschaffing van de Plattebergweg en de afvoering van het wegenplan te willen bevorderen. Of dat gelukt is valt te betwijfelen, want in het breed gedragen protest tegen de plan-

nen in 1966 van de Dienst der Scheepvaart wordt ook door de gemeente Kanne nadrukkelijk verwezen naar het belang van de Lang Cavei, dus die bestaat dan nog en kan niet door de gemeente zijn opgeheven.

Op de kaart met de schaal van 1:1000 is na te meten dat de geprojecteerde tunnels een beoogde lengte zouden krijgen van respectievelijk ± 80 meter voor de linker tunnel en ± 120 meter voor de rechter. Het is maar de vraag of de projectie nauwkeurig was gepland of dat men slechts het toekomstig bestaan en gebruik (het doel) van de tunnels wilde benadrukken.

Bij de verbreding van het Albertkanaal in de jaren '70 is de linkeroever ca. 50 meter verbreed. Dat zou betekenen dat, mochten de tunnels zoals geprojecteerd gegraven zijn, ze respectievelijk nog ± 30 en ± 70 meter lang zouden zijn. Maar het huidige restant van de linker tunnel is 16 meter lang en de rechter 17 meter. Ze zijn dus blijkbaar voortijdig gestopt met de aanleg ervan.

Ondanks dat de tunnels vrij open in de dalwand van het Albertkanaal liggen en niet zijn afgesloten, zijn ze tegenwoordig niet zo gemakkelijk toegankelijk. Een muur van brandnetels, doornstruiken en bosrank vormt vooral in de zomer een stevige fysieke afscheiding. Misschien is er daarom wel zo weinig afval, zoals lege blikken of flessen, te vinden.

De hoogte van beide tunnels is 7 meter en de breedte bedraagt rond 4,50 meter. In de rechtertunnel is op het einde, aan de rechterkant, een aanzet gemaakt van een dwarsgang of een ruimte. De bedoeling daarvan is onduidelijk. De tunnel is daar bijna 9,50 breed.

In de linkertunnel zijn enkele enorme betonnen "rotsen" gedeponeerd. Het blijkt een deel van de oorspronkelijke kanaalwand te zijn, inclusief de ijzeren trappen. Het dikke en grillig gebogen betonijzer, dat uit de betonnen kolossen steekt, vergt extra aandacht bij het betreden van de

tunnel. In de rechtertunnel liggen enkele heel grote mergelbrokken. Ze komen niet uit de tunnel zelf maar zijn eveneens gedeponeerd.

Beide tunnels zijn volgens de bekende ontginningstechniek ontgonnen, zoals die ook gebruikt werd voor de aanleg van de Werken van Matus en groeve de Keel. Langs het plafond en de bovenkant van de galerij werd voorgeboord, om het profiel van de gang te waarborgen. Het onderste deel van de kalksteen werd weggeschoten, de ontploffingsgaten zijn duidelijk in de zijwanden en achterwand te zien.

De tunnels zijn in de formatie van Maastricht ontgonnen. De bovenste helft is ontsloten in de kalksteen van Meerssen en het onderste deel in de kalksteen van Nekum. De 20 cm dikke fossielengruislaag, die halverwege in de wand goed te zien is, is de Horizont van Caster. Achteraan in de linker tunnel is een vorming van karst goed zichtbaar, die deels is opgevuld met een mooi zichtbare sedimentaire afzetting van leem.

Tenslotte

Veel bezoek kennen de tunnels schijnbaar niet. Bekend is dat een van de tunnels een tijdje als onderdak gediend heeft aan een dakloze zwerver. Nu is alleen wat dierlijk leven aanwezig. Tijdens ons laatste bezoek in december 2009 werden er geen vleermuizen waargenomen. Wel veel spinnen en een eenzame Blinde bij (*Eristalis tenax*).

In de rechter tunnel doet een Winterkoninkje eer aan zijn Latijnse naam: *Troglodytes troglodytes*. Het Franse woord le troglodyte betekent immers de holbewoner. Zijn of haar kopje stak parmantig uit het nestje in een boorgat, als een wachter in de tunnel.

Tot zover dit artikel over de twee tunnels in Kanne. Of waren het er nou toch drie?

Met dank aan Rina en Pim Offermans, Jean Schiepers, Pol Daenen, Philippe Duchateau, Peter, Rob en Ruud Goossens, Joep Orbons, Mevrouw Rendorp en Guido Thijs.

Literatuur

Breuls, Ton.- 2008: *De tunnels van het Albertkanaal in Kanne en Ternaaien (Lanaye)*. SOK-Mededelingen 49, p.2-27.

Heukelom van, Joz.- 1937: *Toponymie van Kanne*.

Van Ormelingen, Jan, Hubert Bats & Gabriël Erens.- 2007: *De Westelijke Jekerhellingen in Kanne (Riemst): Eeuwenoud landschap in ere hersteld*. Monumenten, Landschappen & Archeologie 26/4, juli – augustus, p.10-40.

Kaart NV Cibemarne Kanne, november 1958: Te ontginnen terreinen Lot 1. Schaal 1:1000.

Kaart 0.14429 ENCI Maastricht, 6.8.1971: Verbreding Albertkanaal te Vroenhoven – Opvullingen dekgronden met onderliggend gangenstelsel. Schaal 1:1000

Archief gemeente Riemst: Map 752.1 NV Cibemarne – Dienst der Scheepvaart 1957-1973

Ruine Lichtenberg.

est. 76. 92. Maria

De afgraving van de Sint Pietersberg en een ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg

KEVIN AMENDT, GUIDO GEZELLESTRAAT 41, 6416 SW HEERLEN

AFBEELDING 1: *Het gedeelte van de Sint Pietersberg dat als eerste werd afgegraven, gelegen*
◀ *tussen Hoeve Lichtenberg en het Chalet. (Collectie Kevin Amendt)*

Inleiding

De Sint Pietersberg was eeuwenlang beroemd vanwege zijn oude mergelgroeven, historie en natuurschoon. Helaas moeten we nu concluderen dat de Sint Pietersberg grotendeels is vernield door afgravingen van de cementindustrie. Met de afgraving verdween een groot deel van de oostelijke helling, het plateau en de daar onderliggende gangenstelsels. De grootschalige dagbouwafgraving startte in de jaren '20 van de vorige eeuw, in de helling rondom hoeve Lichtenberg. Eind jaren '20 werd in de ontstane dagbouwgroeve de cementfabriek ENCI gebouwd. Met de bouw van de cementfabriek was de hoop op het behoud van de Sint Pietersberg verloren. De afgravingen duren helaas voort tot op de dag van vandaag!

Op dit moment voer ik meerdere onderzoeken uit in of op de Sint Pietersberg, om een zo compleet mogelijk beeld te verkrijgen van de ontginningen van de onderaardse mergelgroeven en hetgeen is verdwenen door de afgraving. Tijdens het bestuderen van oude foto's zag ik, in de helling ten zuiden van Lichtenberg, een reeks ingangen. Deze werden naar mijn inziens, tot het verschijnen van deze uitgave van SOK-Mededelingen, nog niet eerder beschreven. Voordat deze ingangen in dit artikel worden beschreven, eerst de voorgeschiedenis waardoor de ingangen zijn verdwenen.

23

1921 | Aankoop van de terreinen door de CBR

Lichtenberg kent een uitgebreide geschiedenis van ridders en heren van Lichtenberg waarna het een hoeve werd. De laatste adellijke familie die het goed Lichtenberg in bezit had was het geslacht van Schaesberg. Tijdens de Franse overheersing werd Lichtenberg geconfisceerd en op 15

februari 1809 verkocht, voor een bedrag van 76.000 francs, aan Christiaan Coenegracht.¹

Door huwelijken kwam de hoeve Lichtenberg en de omliggende percelen in het bezit van de familie Straetmans en in het jaar 1898 in bezit van de familie Crets. Laatstgenoemde door het huwelijk, dat plaatsvond op dinsdag 24-05-1898 in Gronsveld, waarbij Marie Elisabeth Emilie Straetmans, geboren 04-05-1874 te Maastricht, trouwde met Edmond Arnold Henri Jules Crets, geboren 28-08-1868 te Maastricht.² Uit de periode van Crets dateren de Wilhelminaweg, Chalet Lichtenberg, uitzichtplatform op de ruinetoren Lichtenberg en de ondergrondse mergelwinning via de 'ijzeren weg' (spoorrails). Bovengrondse mergelwinning vond toen rond Lichtenberg nog niet plaats.

In 1917 ging Crets een contract aan met de Nationale Kalkmergel Maatschappij (NAKAM). Door dit contract kwamen de ondergrondse ontginningen goed op gang. Maar in het jaar 1919 werd de NAKAM wegens gebrek aan kapitaal opgeheven.³ Een jaar later werden de terreinen van Crets, behorende bij Lichtenberg, publiekelijk geveild. In de NRC van zaterdag 15 mei 1920 werd een aankondiging van de publiekelijke veiling geplaatst.

“De Notarissen ARNOLD te Eijsden en HAENEN te Amby zullen op Donderdag 27 Mei 1920 des v.m. 10 uur in de achterzaal van het café ‘Aux Pays-Bas’ aan het Vrijthof te Maastricht publiek verkoopen:

Gemeente Maastricht (vroeger St. Pieter)

1. *De vruchtbare pachthoeve, genaamd ‘Lichtenberg’, bestaande uit woonhuis, schuur, stallen, tuin, best beplante boomgaarden, bouw- en weilanden, in een blok gelegen te St. Pieter in de onmiddellijke nabijheid van Maas en kanaal in de schoonste streek van Zuid-Limburg, ter gezamenlijke grootte van 52 H.A. 4 A. en 40 c.A., en verpacht aan de GEBROEDERS VOSSSEN tot 15 Maart 1922.*

Tot voormeld pand behooren o.a.:

- A. *De door vreemdelingen zeer druk bezochte, beroemde onderaardsche gangen van den ouden St. Pietersberg en het museum van voorwereldlijke dieren enz.*
 - B. *De ruïne Lichtenberg, met uitzichttoren en verrukkelijk vergezicht op de Maas en Jekervalleien.*
 - C. *De kalkmergel, kalksteen en mergelblokken-exploitatie.*
 2. *Het naast het vorige pand gelegen Bosch, met inbegrip der 2 ingangen tot de voorschreven onderaardsche galerijen, het aan den ingang van den berg, prachtig gelegen onspanningsoord de chalet genaamd Lichtenberg en den daartoe leidenden bekenden Wilhelminaweg. Samen 3 H.A. 63 A. 80 c.A.*
- Deze kavels I en II worden niet afzonderlijk doch uitsluitend in massa geveild.*
3. *De bosschen, gelegen langs de Zuid-Willemsvaart aan Maasberg en Lichtenberg, vanaf het Hollandsch grenskantoor tot achter Slavante en door de ligging aan grootscheepswater met kademuur zeer geschikt voor mergeexploitatie en ieder ander bedrijf. Samen 6 H.A. 98 A. 25 c.A.*
 4. *De perceelen bouwland, heide en het kerkenboschje, in een blok ter gezamenlijk grootte van 7 H.A., 93 A., gelegen ter plaatse genaamd Boven de Tombe.*
 5. *De perceelen bouwland, in pacht bij de heeren L. Crijns, J. Th. Vrijens en L. Ceulen.*

Bezichtiging der goederen kan uitsluitend geschieden op vertoon eener toegangskaart, af te geven door een der voornoemde Notarissen.”⁴

AFBEELDING 2: Aankondiging van de publiekelijke veiling in de NRC van zaterdag 15 mei 1920.

Er werd geen koper gevonden en de gemeenteraad van Maastricht vond de prijs te hoog.⁵ In het jaar 1921 werd Lichtenberg en de sinds oudsher bij Lichtenberg behorende omliggende terreinen gekocht door de CBR (Cimenteries et Briqueteries Réunies), een Belgisch bedrijf in de cementindustrie. De CBR vond er een mergelvoorraad voor haar cement-fabrieken.

In de Limburger Koerier van 26 juli 1922 lezen we: *“Eenige jaren geleden werden door de toenmalige eigenaar, dhr. Crets, de St. Pietersberg, Chalet, de ruïne Lichtenberg en de hoeve Lichtenberg te koop aangeboden. Den daarvoor bedongen prijs achtte de Raad [gemeente Maastricht] te hoog, uit overwegingen van bezuinigingen en het feit, dat men Slavante toch in eigendom had en bovendien het exploiteren van een hoeve van gemeentewege waarschijnlijk geen al te gunstige uitkomsten zoude opleveren. Een Belgische maatschappij [...] heeft toen de geheelen berg met de hiervoor genoemde complexen aangekocht zoodat zij dus een onbeperkt eigendomsrecht hierover heeft. De exploitatie was bedoeld tot verkrijging van de noodige mergel...”*⁶

April – juni 1922 | Voorbereiding grootschalige dagbouw-afgravingen

De hoofdplichter van de groeve werd A. Langeweg. Hij was zeer ervaren door zijn werk als ‘Bedrijfsleider Expl: Groeve st Pieter’, waar hij werkte tot het stilleggen van die groeve in 1921.⁸ De eerste werkdag vond plaats op 6 april.

De Notarissen ARNOLD te Eijsden en HAENEN te Ambly

rullen op **Donderdag 27 Mei 1920** des v.m. 10 uur in de achterzaal van het café „Aux Pays-Bas” aan het Vrijthof te Maastricht publiek verkoopen:

Gemeente Maastricht (vroeger St. Pieter).

- De vruchtbare pachthoeve, genaamd „Lichtenberg”,**
bestaande uit woonhuis, schuur, stallen, tuin, best beplante boomgaarden, houw- en weilanden, in een blok gelegen te St. Pieter in de onmiddellijke nabijheid van Maas en kanaal in de schoonste streek van Zuid-Limburg, ter gezamenlijke grootte van 52 H.A. 4 A. en 49 c.A., en verpacht aan de **GEBOEDERS VOSSEN** tot 15 Maart 1922.
Tot voormeld pand behooren o.a.:
A. de door vreemdelingen zeer druk bezochte, beroemde onderaardsche gangen van den ouden St. Pietersberg en het museum van voorwereldlijke dieren enz.
B. De ruïne Lichtenberg, met uitzichttoren en verrukkelijk vergezicht op de Maas en Jekervalleien.
C. De kalkmergel, kalksteen en mergelblokken-exploitatie.
- Het naast het vorige pand gelegen bosch,**
met inbegrip der 2 ingangen tot de voorschreven onderaardsche galerijen, het aan den ingang van den berg, prachtig gelegen ontspanningsoord de chalet genaamd Lichtenberg en den daartoe leidenden bekenden Wilhelmijnaweg. Samen 3 H.A. 63 A. 80 c.A.
Deze kavels I en II worden niet afzonderlijk doch uitsluitend in massa geveild. 87026/120
- De bosschen,**
gelegen langs de Zuid-Willemsvaart aan Maaberg en Lichtenberg, vanaf het Hollandsch grenskantoor tot achter Slavante en door de ligging aan grootscheepswater met kademuur zeer geschikt voor mergelexploitatie en ieder ander bedrijf. Samen 6 H.A. 98 A. 25 c.A.
- De perceelen bouwland, heide en het kerkenboschje,**
in een blok ter gezamenlijke grootte van 7 H.A., 93 A., gelegen ter plaatse genaamd Boven de Tombe.
- De perceelen bouwland,**
in pacht bij de heeren **L. CRIJNS, J. Th. VRIJENS en L. CREULEN.**
Bezichtiging der goederen kan uitsluitend geschieden op vertoon eener toegangskaart, af te geven door een der voornoemde Notarissen.

AFBEELDING 3: Opzichter A. Langeweg, 1922. (Uit: Van mergel tot cement⁷)

“Langeweg stuurt op 6 april zijn eerstaangenomen werkmán naar Eijsden om daar een andere werkmán op te halen, met de bedoeling diezelfde dag nog te beginnen.

De Eijsdenaar blijkt echter naar de Markt in Maastricht vertrokken te zijn om daar een kalf te verkopen. Wanneer de twee elkaar daar tegen het lijf lopen, is de koop net gesloten, het geld vers in de zak en de keel dorstig van het marchanderen.

Ze nemen er een op de goede afloop en het wordt nog bijzonder gezellig in café ‘den Ouden

Vogelstruys’ waar ook Langeweg opduikt, maar gewerkt wordt er die dag niet meer.”⁹

Op 7 april 1922 werd met de werkzaamheden begonnen toen op de kade van het kanaal een partij spoorwegmateriaal, wat schoppen en zes kruiwagens werden afgeleverd.¹⁰

Door de komst van de CBR werd de Maastrichtse mergel afgevoerd naar de in België gelegen cementfabrieken. Het grote verschil met voorgaande exploitanten nabij Lichtenberg (Crets en de Nationale Kalkmergel Maatschappij): *“De afgraving door de Nationale Kalkmergelmaatschappij geschiedde met inachtneming van het aanwezige natuurschoon en de groeven met hun historische waarden, maar thans wordt de mergel geëxploiteerd in een open groeve: de berg wordt van bovenaf afgegraven...”¹¹* *“Ze bestaat niet uit een inboren van gangen, zoals wel eens gemeend wordt, maar in een afgraven van bovenaf; openluchtwerk alzoo.”¹²*

Met het afgraven van bovenaf (dagbouw) is naar mening van velen een eind gekomen aan het natuurschoon en de historische waarden van de Sint Pietersberg. Er kwam veel protest, de kranten berichtten over de alsmaar voortdurende vernielingen en het ontbreken van een wet tot behoud van het natuurschoon.

In de maand juni van het jaar 1922 werd het alsmaar duidelijker dat de beroemde Sint Pietersberg vernield zou worden, getuige de vele krantenartikelen over het lot van de Sint Pietersberg. De afgraving was nog niet gestart, eerst werden struikgewas en vele bomen verwijderd. Men vreesde het verdwijnen van het natuurschoon, Koningin Wilhelminaweg, Lichtenberg, het Chalet en de plannen voor de bouw van een cementfabriek. Nu, anno 2010, weten we dat men toentertijd gelijk had, de cementindustrie betekende het einde voor een groot deel van de Sint Pietersberg.

De gemeente Maastricht vond geen mogelijkheid om het gebied te beschermen en te behouden. *“Het gemeentebestuur heeft getracht het natuurschoon van den berg te kunnen behouden, en daarbij o.a. de mogelijkheid in overweging genomen om door het leggen van een kapverbod, niet alleen op bomen, maar ook op struikgewas, zijn doel te bereiken. Alle pogingen in die richting zijn echter afgestuit, daar de gemeente juridisch geen rechten in dezen geest kon laten gelden.”¹³*

Het gemeentebestuur kreeg tijdens onderhandelingen met de CBR een toezegging dat het Chalet, de hoeve en ruïne Lichtenberg behouden zullen blijven. De Wilhelminaweg zal verdwijnen waarna men een vervangende weg wilde aanleggen langs het Chalet, *“zoodat de bezoekers te allen tijde de ruïne toch zullen kunnen bereiken”*.

De voorbereiding van de afgraafwerkzaamheden werd beschreven in het volgende krantartikel (tot juni 1922 vonden alleen voorbereidende werkzaamheden plaats) in Het Vaderland van 15 juni 1922: *“Verdwijniend natuurschoon. De zoom van den St. Pietersberg tusschen Slavante en de*

AFBEELDING 4: Het begin van de grootschalige afgraving. (Collectie Kevin Amendt)

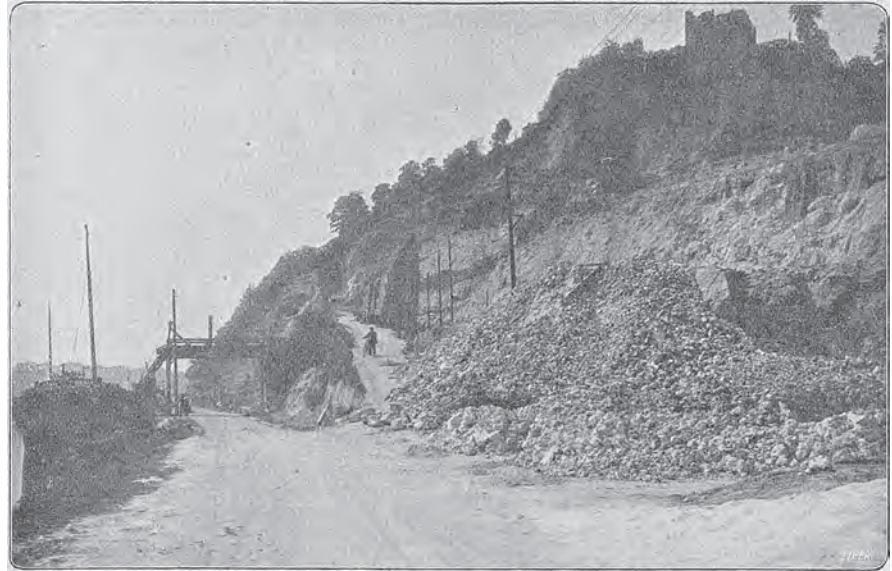
Belgische grens, sinds Mei 1921 aan een Belgische maatschappij te Antwerpen overgegaan, zal [...] vanal zijn schoonheden en bezienswaardigheden worden beroofd.

De maatschappij denkt daar grondstoffen voor een cementbereiding te vinden en reeds verscheidene weken is zij bezig de exploitatie voor te bereiden. Tal van heesters en boomen, waaraan dit gebied zoo rijk was, zijn aan de bijl ten offer gevallen en daardoor alleen reeds is het terrein van een groot deel zijner schoonheid beroofd.

Zijn we echter wel ingelicht, dan bestaat het plan, de vernietiging van het natuurschoon nog verder voort te zetten. Zoo zal naar men ons vertelt, de Koningin Wilhelminaweg [...] tot verdwijning zijn gedoemd. De ruïne Lichtenberg waarvan men zulk een prachtig vergezicht heeft op stad en streek, zou eenzelfde lot zijn beschoren en zelfs de Chalet, het plekje waar het zoo goed rusten was na een heerlijke wandeling in deze omgeving, zou na verloop van den huurtermijn (dus over twee jaar) zijn bestaan beëindigd zien.”¹⁴

Tweede helft 1922 | De start van de afgraving

In juli wordt pas gesproken van daadwerkelijke mergelafgraving. Het Vaderland 27 juli 1922: “Al zal de ruïne Lichtenberg nu ook behouden blijven en de weg van Slavante er heen, langs het Châlet omgelegd,

zoodat de ruïne te allen tijde toegankelijk is, toch zal de St. Pietersberg er niet mooier op worden. Want het is het voornemen der nieuwe Belgische eigenares, de mergelmaatschappij, later op de plaats, waar thans mergel wordt weggegraven, een cementfabriek te bouwen en wel op drie boven elkaar liggende terrasgedeelten, welke thans bij de afgraving reeds in den berg worden uitgekapt.”¹⁵

In een tijdschrift werd op 22 augustus 1922 een foto geplaatst (afbeelding 4) met de tekst: “Verdwijnend Natuurschoon. De mooie Wilhelminaweg bij Maastricht boet veel van zijn schoonheid in door het afgraven van den Sint Pietersberg.”

Het tijdschrift ‘De Prins’ plaatste bij dezelfde foto als onderschrift: “De

AFBEELDING 5: Panorama vanaf de Châlet, eind 1922 / begin 1923. (Collectie Peter Jennekens)

fiets staat. Links daarvan, bereikbaar vanaf de Wilhelminaweg, werd de eerste mergel laadbrug gebouwd. Het schip in het kanaal wacht om gevuld te worden met mergel. De helling, op de foto rechtsboven, is reeds afgegraven. Onder de toren van Lichtenberg is de wand van de dagbouwgroeve zichtbaar. Daardoor is de bovenste helft van de Wilhelminaweg reeds verdwenen. Uit ongeveer dezelfde periode dateert de foto die werd afgebeeld op een Ansichtkaart 'St. Pieter, Panorama vanaf de Châlet' (afbeelding 5). Het standpunt is vanuit de helling, iets hoger dan het Chalet. In de groeve staat een stoomkraan en links daarvan nog net boven de mergel zichtbaar, het bovenste deel van het tunneltje van de Wilhelminaweg.

Sint-Pietersberg bij Maastricht bedreigd! Onze foto geeft duidelijk te zien de plek, waar de afgravingen plaats hebben door een Cementfabriek uit Turnhout [onderdeel van de CBR]. Het is te hopen, dat de berg voor verdere vermindering gevrijwaard zal worden, want hij behoort tot onze oudste en interessantste natuurmonumenten. Reeds de Romeinen exploiteerden de steengroeven en daardoor is een doolhof van onderaardsche gangen ontstaan met veel bezienswaardigheden, welke door velen worden bezocht. In den berg bevindt zich ook een klein museum."

Op de foto behorende bij bovenstaande tekst (afbeelding 4) is het onderste deel van de Wilhelminaweg nog aanwezig, waar de man met

Eerste helft 1923 | Gemeente Maastricht, de Tweede Kamer en de regering

Tijdens het 'Negentiende Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres' werd op 7 april 1923 een geologische excursie georganiseerd waarbij onder andere de Sint Pietersberg werd bezocht.¹⁶ Daarop werd in de tweede algemene vergadering van het congres "met acclamatie de volgende motie aangenomen.

MOTIE

Het 19de Nederlandsche Natuur- en Geneeskundig Congres, vergaderde te Maastricht, heeft op een zijner excursies met groot leedwezen waargenomen, dat de afbraak van den St. Pietersberg die, zoowel uit geologisch en botanisch gezichtspunt beschouwd, een voor Nederland buitengewoon belangrijk terrein genoemd moet worden, onrustbarenden voortgang neemt; meent, dat het van het grootste belang is dat een deel van den St. Pietersberg, als natuurmonument gereserveerd wordt; het draagt aan het Algemeen Bestuur van het Congres op, aan het Gemeentebestuur van Maastricht en aan de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten te verzoeken met elkaar in overleg te treden met het doel om tot reservering van een deel van den St. Pietersberg te geraken.¹⁷

Behalve bij het gemeentebestuur van Maastricht komt de afgraving ook aan bod in de Tweede Kamer. Dit is vooral te danken aan Dhr. Van Ravesteijn, lid van de Tweede Kamer in 1918-1925¹⁸. Helaas mochten de inspanningen in de Tweede Kamer niet baten, de toezeggingen van de regering bleken loze beloften.

De NRC meldde op 31 mei 1923: "De heer Van Ravesteijn, lid van de Tweede Kamer, heeft aan den minister van binnenlandsche zaken en landbouw de volgende vragen gericht:

Is het den minister bekend, dat, zoals opnieuw is meegedeeld op de vergadering van het Nederlandsch Nationaal Bureau voor Anthropologie, een Belgische maatschappij ten behoeve van een Antwerpsche cementmaatschappij bezig is den St. Pietersberg bij Maastricht te vernielen?

Is het den minister bekend, dat reeds herhaaldelijk, o.a. door de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten, zowel bij de gemeentelijke autoriteit als bij het Rijk is aangedrongen op maatregelen, ten einde te voorkomen, dat deze heuvel, een der zoowel uit wetenschappelijk oogpunt als dat van natuurschoon gewichtigste monumenten van ons land, aan geheele of

gedeeltelijke vernieling wordt prijsgegeven ter wille van particuliere, in casu zelfs buitenlandsche particuliere, winstbelangen?

Ligt het in het voornemen der regeering om ten spoedigste maatregelen, desnoods wettelijke, in het leven trachten te roepen, waardoor aan dit bedrijf alsnog een einde wordt gemaakt?

Overweegt de regeering de vraag, in hoeverre het mogelijk is om gehoor te geven aan den reeds zo vaak en in den laatsten tijd met steeds groter klem, o.a. van de zijde der Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten, de Vereeniging Heemschut en andere corporaties van cultureelen aard, op haar uitgeoefenden drang om tot wettelijke regelingen te geraken, waardoor aan de toenemende verdere vernieling van natuurschoon, alsmede van uit historisch en aesthetisch oogpunt waardevolle overblijfselen van cultuur uit het verleden, een einde zou kunnen worden gemaakt?"¹⁹

De antwoorden op de vragen van Van Ravesteijn werden op 3 juli 1923 in de NRC geplaatst: "Op vragen van den heer van Ravesteijn, lid van de Tweede Kamer, betreffende het nemen van maatregelen in verband met afgraven door een Belgische maatschappij van een gedeelte van den St. Pietersberg, heeft de minister van binnenlandschen zaken en landbouw geantwoord:

Het is den ondergeteekende bekend, dat een Belgische maatschappij, de N.V. Cimenteries et Briqueteries Réunies de Bonne Espérance, een groot gedeelte van den St. Pietersberg aangekocht heeft en thans bezig is, in dat gedeelte de mergel te doen afgraven, ten einde die in haar cementfabrieken te bezigen. Op deze aangelegenheid heeft bereids het bestuur van den bond Heemschut de aandacht van den ondergeteekende gevestigd bij een adres, waarin ter zake wettelijke maatregelen worden gevraagd en welk adres ondergeteekende stelde in handen van zijn ambtgenoot van onderwijs, kunsten en wetenschappen.

De vraag in hoever in deze aangelegenheid bescherming van natuur-

AFBEELDING 6: Afgraving aan ruïne Lichtenberg, 1924. Rechts het in begin 1924 gebouwde kantoorgebouw. (Collectie Kevin Amendt)

den dag brengen van fossielen, door het verbeterd inzicht in den bouw van den berg, die daardoor al sinds eeuwen een eereplaats innam in de geologie van Nederland.

De schilderachtige rijk begroeide hellingen, de vruchtbare bergrug zelve, bleven onaangetaast en vormden niet alleen een genoeglijke en indrukwekkende wandelplaats voor landgenoot en vreemdeling, maar leverden ook een rijke bron van genot en leering voor natuurvrienden en geleerden. Trouwens het schoolkind zelf leerde zich al vroeg er in verheugen dat wij een Sint Pietersberg hebben. Thans dreigt alles verloren te gaan. De berg wordt gewoonweg afgegraven, van boven af, nu onbegrijpelijkwijze de goedkeuring is verleend tot zoogenaamden dagbouw. Het is de vraag of

schoon en in het algemeen het behoud van overblijfselen van voorbijgane cultuur door wettelijke maatregelen ware te bevorderen, maakt bij de regeering een punt van overweging uit.”²⁰

Er verschenen steeds meer artikelen in kranten en tijdschriften over de afgraving. Onderstaande, uit de NRC van 10 juni 1923, beschrijft duidelijk de situatie toentertijd. “Deze zaak is plotseling van dringenden aard geworden nu de exploitatie van het gesteente van den berg een heel ander karakter heeft gekregen [van ondergronds naar bovengronds]. De steengroeven van voorheen [ondergronds] schaadden den berg niet, droegen er zelfs toe bij om zijn natuurhistorische beteekenis te vergroten door het aan

het kwaad nog te keeren of te beperken is, maar in ieder geval hopen wij, dat de gemeente Maastricht en de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten er een eerezaak van zullen maken.”²¹

Tweede helft 1923 | Verdere afgraving en de regering zwijgt...

Uit: Het vaderland, 16 augustus 1923. “Wie, die de oude, romantisch gelegen Maasstad bezocht, heeft niet gehoord van dien mooien St. Pietersberg, in wiens koele onderaardsche gangen ’t zoo heerlijk is eens

een tocht te maken en te genieten van al die voorwereldlijke schatten, daar opgehoopt in een museum in den berg zelf?

Wie hoorde nooit van Slavante, van de ruïne Lichtenberg, Zonnenberg, het Kasteel Caestert, even over de Belgische grenzen gelegen? Viel er ooit mooier vergezicht te genieten dan van den omgang van het idyllisch gelegen Chalet, die een blik geeft over de Maasvallei, het kasteeltje den Houweerd, de dorpen Heer, Keer, Gronsveld, Eijsden, Petit-Lanaije en Grand-Lanaije aan den Belgischen kant der Maas, ja zelfs tot in het kolenbekken van Luik en het plateau van Argenteau.

Al dat natuurschoon wordt nu bedreigd, doordat men het grootste gedeelte van den St. Pietersberg systematisch wil afgraven, ten behoeve van een Belgische Cementfabriek. Een zeer groot gedeelte, een enorme hap, van duizenden M³., is reeds in den berg uitgehakt, juist op het mooiste punt, tusschen het Chalet en de ruïne Lichtenberg. Met sterke arbeidersploegen, voorzien van de meest-moderne hulpmiddelen, wordt dag aan dag gewerkt aan de vernieling van dit schitterend natuurmonument. [...]

De medewerking van de Provincie en de gemeente Maastricht werd gevraagd om dat onheil te verhoeden. Die beide bestuurlijke lichamen hebben aan de Regeering vertoogen gezonden van dezelfde strekking als bedoelde motie, doch tot nu toe blijft de Regeering doof en wordt er niets gedaan om den voortgang van de vernieling te stuiten. Het eenige resultaat dat bereikt werd was, dat de Belgische maatschappij beloofde, dat alle archaeologische en praehistorische vondsten, versteende overblijfselen van voorwereldlijk dieren, aan rector Cremers, den conservator van het Museum voor Natuurlijke Historie te Maastricht, zouden worden gezonden.

In de practijk heeft die belofte echter niet de minste waarde, als men weet, op welke wijze die mergelgroeve wordt geëxploiteerd. Met gecompri-meerde lucht worden pneumatische boren in werking gebracht, waarmede overal in den bergwand gaten worden geboord, waarin dynamietpatronen

tot ontploffing worden gebracht, zoodat alles wat zich op voorhistorisch gebied nog tusschen de mergel en vuursteenlagen mocht bevinden, onherroepelijk wordt vernield.

Tegen de moderne springmiddelen is het gebeente van den zwaarsten mastodon of den grootsten mosasaurus niet bestand. Het is ten hemel schreiend als men de steeds voortschrijdende verwoestingen aanschouwd en de jammerkachten hoort van de Maastrichtse wandelaars, die het machteloos moeten aanzien, hoe hun berg wordt vernield. Men moet de vreemdelingen hooren, die nu in grooten getale Maastricht en den berg bezoeken en hun oogen niet kunnen gelooven, als zij een dergelijke, stelselmatige vernieling van natuurschoon zien gebeuren.

De ruïne Lichtenberg is nu slechts langs een omweg bereikbaar. [...] De alom in den lande door haar schoonheid vermaarde helling van den St. Pietersberg bij Maastricht dreigt onherroepelijk verloren te gaan, is zelfs reeds voor een groot deel verdwenen, ten gevolge van de met koortsachtige haast voorgezette afgraving. 't Is of die Belgische maatschappij voelt, dat er voor de voortzetting van haar werk gevaar dreigt, en of zij nu in den kortst mogelijken tijd zooveel schoons wil doen verdwijnen, dat een verbod van regeeringswege, om daardoor het overschietende natuurschoon te beschermen, geen doel meer heeft.

Hoeveel vereenigingen in den lande hebben nu al niet aan de regeering adressen gericht, en het antwoord op al die klemmende vertoogen is..... een doodsch stilzwijgen.

En ondertusschen werken schop en houweel, luchtboor en dynamiet, tot zelfs verplaatsbare, op rails loopende stoomgraafmachines, met onvermoeiden ijver dag aan dag voort, om wat eens de St. Pietersberg was van den aardbol te doen verdwijnen. En als het waar is wat nu gemompeld wordt, dat op de plaats waar men nu graaft, een cementfabriek zal worden gebouwd, dan is de ellende heelemaal niet meer te overzien.

Zelfs wordt er verteld, dat de exploitanten de toestemming der Nederl.

Regering in den zak hebben, vandaar haar stilzwijgen en haar niet-ingrijpen. Al hopen we, dat die praatjes overdreven mogen zijn, alles wijst er op, dat die plannen bij de exploitanten wel degelijk bestaan en de Ned. Regering is door haar stilzwijgen oorzaak, dat dit alles grif wordt geloofd. De heele ellende is voor een groot deel te wijten aan het gemeentebestuur van Maastricht. De vroegere eigenaar van den berg en de zich daarop bevindende landerijen, de hoeve Lichtenberg enz., had zijn bezitting aan de gemeente Maastricht aangeboden voor de som van f. 170.000. De gemeenteraad heeft dat aanbod echter van de hand gewezen, ofschoon de pachtsommen van gebouwen een voldoende rente opleverden. Wel is waar mag men de gemeente hierover niet te hard vallen, want van alle zijden werd toenmaals op bezuinigingen aangedrongen, doch als dit voorstel behoorlijk in de plaatselijke bladen was toegelicht en op de voordelen was gewezen, die het voor de gemeente opleverde, dan had het toen wel een meerderheid in den raad gevonden.

32

Nog is het tijd, doch dan moet de regering onverwijld ingrijpen met een verbod, in den vorm van een kapverbod. Als men in den Haag blijft dralen is het te laat.”²²

In maart-april 1924 werd er in de Tweede Kamer wederom aandacht besteed aan de Sint Pietersberg en er op aangedrongen dat de regering maatregelen moest nemen. Enkele ministers gaven toezegging actie te ondernemen, echter dit waren loze beloften.

Maart 1925 | Aanvraag vergunning cementfabriek

Reeds velen malen werd geprobeerd om een Nederlandse cementfabriek op te richten, alle pogingen mislukten. Sinds 1922, toen de CBR de dagbouwgroeve op een zeer gunstige locatie in bedrijf had, waren de

kansen voor een uitsluitend Nederlandse cementindustrie verkeken. In het jaar 1924 startte de Belgische cementindustriël Martin A.J. Verbeeck, gedelegeerd commissaris van de CBR, onderhandelingen met als doel een cementfabriek op te richten in Nederland.

In 1924 werd het Verbeeck duidelijk dat “noch van de Nederlandse overheid (commissie Bongaerts), noch van Nederlandse particulieren” financiële deelneming was te verwachten in zijn plannen tot de bouw van een cementfabriek. Daarop ging Verbeeck op zoek naar partners buiten Nederland²³ en zou er een cementfabriek in Nederland komen, doch geheel in handen van buitenlandse maatschappijen.

De CBR vond de benodigde partners in de Zwitserse “S.A. Fabrique Argovienne de Ciment Portland Holderbank-Wildegg” en de eveneens Belgische “Société Générale de Ciment et de Matériaux (Gecima) S.A.”²⁴ “Samen vormen deze een kapitaalkrachtige combinatie van deskundigen op het gebied van de cementfabricage”²⁵. De mogelijkheid bestond om een cementfabriek te bouwen in de al in exploitatie zijnde dagbouwgroeve bij Sint Pieter.

Op 5 maart 1925 werd de vergunning aangevraagd voor de bouw van de cementfabriek.²⁶ Het was de taak van B&W van de gemeente Maastricht om de vergunningsaanvraag te beoordelen.

April 1925 | Protesten tegen het verlenen van de vergunning

Door vele werd geprotesteerd tegen de afgraving van de Sint Pietersberg. Toen in maart 1925 de vergunning voor de bouw van de fabriek werd aangevraagd, besefte men, dat als de cementfabriek er zal komen, de afgraving niet meer te stoppen zal zijn. Aangezien “de mergel een der grondstoffen voor de cement is, zal bij het inwerking zetten van zulk een

fabriek het afgraven nog verder doorgezet worden". Wederom werden bezwaren en moties ingediend, waarvan hieronder een aantal meldingen zijn overgenomen.

De NRC, 18 april 1925: *"Bij B. en W. is een verzoek ingekomen tot het bouwen van een cementfabriek bij den Pietersberg. Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg heeft Vrijdag bij monde van een daarvoor ingestelde commissie zijn bezwaren kenbaar gemaakt aan B. en W. tegen deze natuurvernieling."*²⁷

De NRC, 6 mei 1925: *"Men schrijft ons uit Maastricht: In een der zalen van het Natuurhistorisch Museum is gisteravond een bijeenkomst gehouden, waarbij tegenwoordig waren bestuursleden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en van Stadsverfraaiing, om middelen te beraamen, die er toe zullen kunnen, leiden, dat de cementfabriek, welke men te St. Pieter wil oprichten, daar niet zal komen.*

*Immers, de afgraving van den St. Pietersberg bij Slavante is nog in vollen gang; het natuurmonument is reeds voor een groot deel verwoest. En daar de mergel een der grondstoffen voor de cement is, zal bij het inwerking zetten van zulk een fabriek het afgraven nog verder doorgezet worden. Ook zal die fabriek veel stof verspreiden en zodoende de beide gelegenheden, het Chalet en Slavante, waar stadgenoten zoowel als vreemdelingen van het schoone uitzicht kwamen genieten, in discredit brengen, terwijl gevaar voor de volksgezondheid niet is uitgesloten. Reeds is een deputatie bij het college van B. en W. geweest om deze zaak te bepleiten. Besloten is, de hulp van de Vereeniging tot het behoud van natuurmonumenten, en van het Geologisch mijn- en bouwkundig genootschap voor Nederland en Koloniën in te roepen. Ook zal men lijsten ter teekening leggen, die gevoegd zullen worden bij een request met verzoek, toestemming te weigeren. Mochten B. en W. toestemming geven, dan zal men in hooger beroep gaan."*²⁸

April – mei 1925 | Tweede Kamer

Ook in de Tweede Kamer werd gepleit voor het behoud van de Sint Pietersberg. Er werden Kamervragen gesteld door Dhr. Van Ravesteijn.

De NRC, 15 april 1925: *"De heer Van Ravesteijn, lid van de Tweede Kamer, heeft aan den minister van binnenlandsche zaken en landbouw de volgende vragen gesteld:*

Is het den minister bekend, dat de vernieling van het natuurmonument den St. Pietersberg bij Maastricht door een Belgische maatschappij thans zoover is gevorderd, dat de bekende ruïne ten zuiden van Slavante met ondergang wordt bedreigd?

Is het juist, dat de Belgische maatschappij aan het gemeentebestuur van Maastricht toestemming heeft gevraagd voor den bouw van een cementfabriek ter plaatse, waardoor het voor ons land unieke landschapsschoon nog meer zou worden vernield?

*Is de regeering voornemens, ook tegen deze laatste ontsiering geen maatregelen te treffen en ligt het in het voornemen, de verdere vernieling van den St. Pietersberg ongestoord voortgang te doen hebben?"*²⁹

Enkele weken later volgden de antwoorden.

De NRC, 9 mei 1925: *"Op vragen van het lid van de Tweede Kamer, den heer Van Ravesteijn, in verband met de afgraving van den St. Pietersberg, heeft de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen medegedeeld, dat de afgraving van den St. Pietersberg tot dicht bij de ruïne Lichtenberg is gevorderd. Voor ondergang daarvan behoeft echter geen vrees te bestaan. Alleen aan de Noord- en Oostzijde van de ruïne wordt afgegraven en aan die zijden zal niet op korteren afstand dan 20 M. worden gegraven, terwijl de hellingen worden afgeschuimd om afschuiving te voorkomen.*

De tweede vraag (Is het juist, dat de Belgische maatschappij aan het

gemeentebestuur van Maastricht toestemming heeft gevraagd voor den bouw van een cementfabriek ter plaatse, waardoor het voor ons land unieke landschapsschoon nog meer zou worden vernield?) kan bevestigend beantwoord worden. De bedoelde vergunning is aangevraagd ingevolge de bepalingen van de Hinderwet.

Tegen oprichting van deze fabriek is de regeering niet bij machte, maatregelen te treffen.

Ter beantwoording van de laatste vraag (Is de regeering voornemens, ook tegen deze laatste ontsiering geen maatregelen te treffen en ligt het in het voornemen, de verdere afgravingen van den St. Pietersberg ongestoord voortgang te doen hebben?) verwijst de minister naar hetgeen hij meedeedeelde op bladz. 8 van de memorie van antwoord op het voorlopig verslag van de Eerste Kamer nopens hoofdstuk V A der Staatsbegroting voor 1925.”³⁰

34

Mei 1925 | Raadsvergadering Maastricht

De regering was ‘niet bij machte’ om maatregelen te treffen. De gemeente Maastricht had de taak om de Hinderwetvergunning te beoordelen. Hieronder een verslag van een raadsvergadering over de vergunningsaanvraag. De heer Ubachs melde dat tegenstanders werden omgekocht en het bleek dat het de gemeente Maastricht bij voorbaat niet mogelijk was om de vergunningsaanvraag te weigeren!

De NRC, 19 mei 1925: “In de gisteren gehouden raadsvergadering [...]. Hierna ontspint zich een langdurige discussie over de vernieling van den St. Pietersberg. De Vereeniging Stadsverfraaiing, Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer en het Natuurhistorisch Genootschap hadden B. en W. verzocht de toestemming voor de oprichting van een cementfabriek te weigeren.

De heer Ubachs deelde mede, dat te Maastricht wordt getracht de tegenstand voor de oprichting van die fabriek te breken, door vooraanstaande personen om te koopen en te bewerken van tegenstanders voorstanders van de oprichting dier fabriek te worden. De meening van den raad bleek verdeeld. De voorzitter zeide, dat volgens art. 11 van de Hinderwet, de vergunning voor de oprichting dier fabriek niet kan geweigerd worden.

Wel kan men in hooger beroep gaan. Ook kunnen eenige bepalingen worden gemaakt wegens het opleveren van gevaar of hinder en kan aan de concessie vragende maatschappij gevraagd worden zoveel mogelijk Maastrichtse of althans Hollandsche arbeiders aan te nemen, en het natuurschoon zooveel mogelijk te sparen, maar anders is er niet veel aan te doen. Wel heeft de maatschappij toegezegd dat zij zooveel mogelijk met de wenschen van het gemeentebestuur zal rekening houden.”³¹

Juli 1925 | De vergunning werd verleend

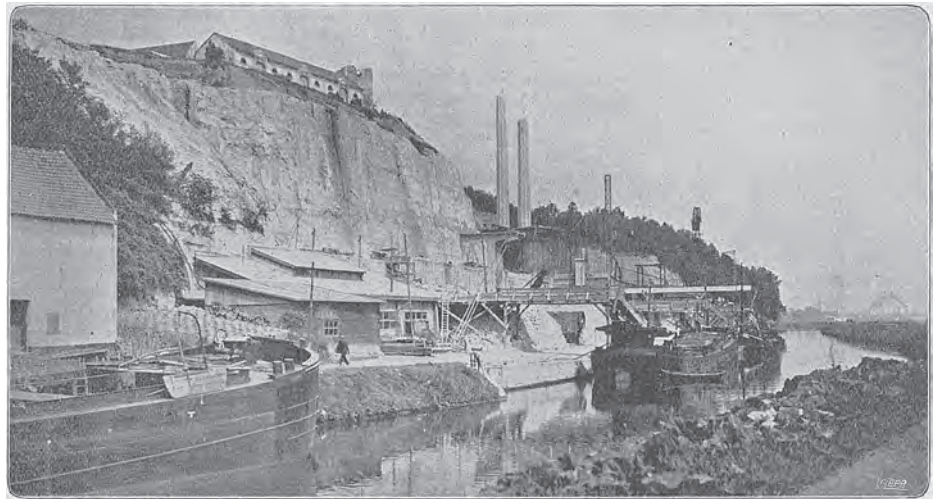
De gemeente Maastricht verleende de vergunning op 15 juli 1925, vier maanden na de aanvraag.³² De Zwitserse Dipl. Ing. W. Frey kwam naar Maastricht voor de bouw van de fabrieken.³³ Vanwege plaatsgebrek werd gepland de cementfabriek te bouwen in de dagbouwgroeve.

Het Vaderland, 21 Juli 1925: “Bij besluit van B. en W. van Maastricht is aan de S.A. Cimenteries et Briquetteries Réunies te Antwerpen, voorwaardelijk vergunning verleend tot het oprichten van een cementfabriek en in verband daarmee tot het plaatsen van 4 stoomketels en 4 stoomturbines met compressoren van een totaal vermogen van 5000 P.K. op de perceelen kadaster sectie B. nos. 2129, 739, 1186 en 1187, aan den Lagen Kanaaldijk.”³⁴

AFBEELDING 7: De bouw van de cementfabriek, gefotografeerd vanaf de Hoge Kanaaldijk. Links café In den Rooden Haan, 1927. (De Prins 08-10-1927, Collectie Kevin Amendt)

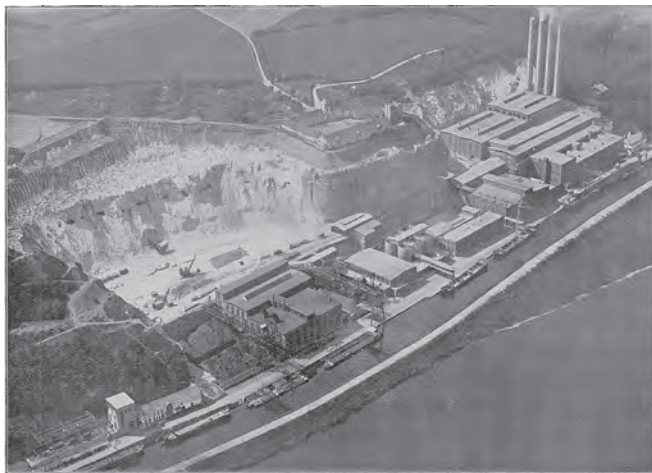
Januari 1927 | Start bouw van de fabriek

Twee jaar later, januari 1927, werd gestart met de bouw van de fabriek.³⁵ De afgraving was gevorderd tot aan de Rooden Haan. De bouw van de fabriek zou 2 jaar duren. NRC, 22 mei 1927: "Men schrijft ons uit Maastricht: Wie zich nog eenige illusie gemaakt had, dat het met de afgraving van den St. Pietersberg niet zoo'n vaart zou loopen en, naar ons een eerste gemeenteambtenaar een paar jaar geleden verzekerde, de aanblik er grootscher door zou worden, moet zich slechts een wandeling er heen getroosten om te zien, welk vandalisme aan het natuurschoon daar gepleegd is. Tot Slavante merkt men niets en als men den weg daarheen volgt, is de nieuw aangelegde weg van Slavante naar de ruïne Lichtenberg werkelijk een aanwinst, terwijl men er naar gestreefd heeft, de omgeving boven op den berg met het daar aangelegde plantsoen en de steenen bank zoo schilderachtig mogelijk te doen zijn. Maar aan den voorkant van den berg, langs kanaal en Maas, waar eertijds de met groen begroeide en met fraaie flora prijken helling van den St. Pietersberg ieders bewondering trok, en een rijk veld voor de botanie opleverde, is van den berg niets meer over. Op, vóór en tegen de uitgegraven holte verrijst een reusachtige cement-

Hoe de vernietigende sloopershamer een grootsch Natuurmonument in Zuid-Limburg behandelt! Gezicht op de in aanbouw zijnde cementfabriek welke de mergel van den vermaarden St.-Pietersberg tot cement zal verwerken. — Vóór de fabriek ziet men het Kanaal van Luik naar Maastricht.

fabriek. Het steenen gebouw, reeds in zijn geheel vóór den berg; op de afgegraven mergel zijn reusachtige hallen in gewapend beton in wording, inklimtoren, kranen, bruggen en andere installaties, zoover het oog rijkt. Het geheel doet ons denken aan een reusachtige cementfabriek, zoals we die onlangs zagen tusschen Luik en Seraing. Maar dan vreezen we ook, dat, wat nu boven op den berg en op Slavante nog groen is, dan met een grijze laag stof zal bedekt zijn, en de natuurliefhebber er niet meer zal komen. En dat de zeldzame orchideeën die hier vroeger voorkwamen, van zelf weer zouden verschijnen, zoals de burgemeester onlangs beweerde, we betwijfelen het."³⁶

LUCHTFOTO „ENCI“

(Foto K.L.M.)

AFBEELDING 8: Luchtfoto van de pas in bedrijf zijnde cementfabriek. (Foto K.L.M., Collectie Kevin Amendt)

December 1928 | De fabriek start de productie

Op 7 december 1928 werd de eerste oven aangestoken.³⁷ Toen de fabriek naar wens draaide, had deze “een dagcapaciteit van 1000 ton en een gemiddelde jaarcapaciteit van ongeveer 300.000 ton cement en behoort, wanneer men haar vergelijkt met de buitenlandse cementfabrieken, tot een der grootste en best geoutilleerde fabrieken van Europa. [...] De ontginning van de mergel voor de ENCI gaat met behulp van springstof, waarna de losse stukken door een lepelbagger met een inhoud van 3 1/3 M³ in groote kipkarren worden geladen. Dagelijks zijn voor de fabricatie ruim 1700 ton mergel nodig.”³⁸

De fabriek was pas sinds kort in bedrijf toen de foto, afbeelding 8, werd gemaakt. De foto werd gepubliceerd in een boek van de ENCI (met beschrijving van de fabriek e.d.) uit 1929. Links is het huis de Rooden Haan zichtbaar, tot waar de afgraving was gevorderd. Rechts zijn de vier schoorstenen zichtbaar met de ovenhal. Tussen de bomen het Chalet Lichtenberg, als meest rechtse het kantoorgebouw en “nog steeds staat op zijn top, ernstig en weemoedig, de vroeger sterke burcht Lichtenberg”.³⁹ De vordering van de afgraving is op een luchtfoto als deze duidelijk zichtbaar.

Vanaf het jaar 1929 startte men met de afgraving van het plateau. De helling ten zuiden van de Rooden Haan bleef in eerste instantie deels gespaard (om uiteindelijk toch te verdwijnen in 1949). Aangezien de afgravingwerkzaamheden aan het einde van de jaren '20 in het plateau

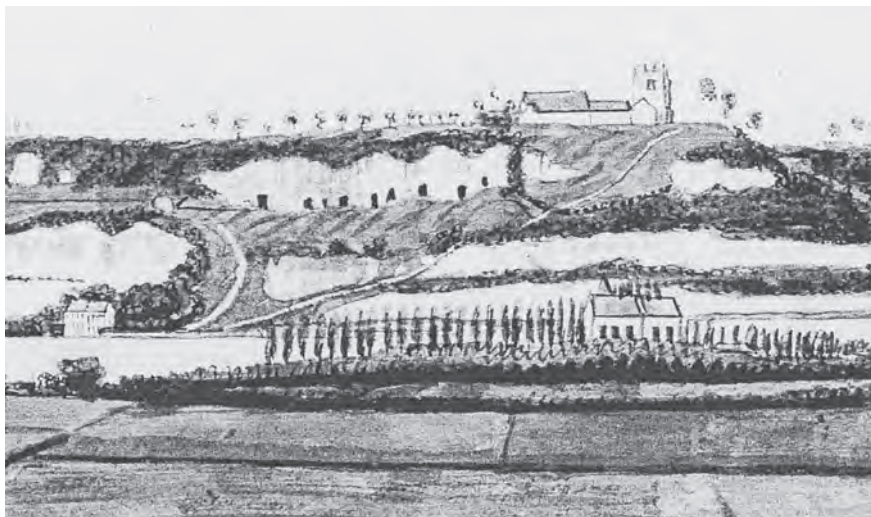

AFBEELDING 9: De start van de afgraving van het plateau. (Internet, bron onbekend)

AFBEELDING 10: Een tekening van de ingangspartij gelegen tussen de Rooden Haan en Lichtenberg. (RHCL, Collectie v.d. Nooraa)

plaatsvonden, werd vanaf toen ook het eeuwenoude onderaardse gangenstelsel beetje bij beetje weggevreten door de stalen kaken der graafmachines en de voorafgaande ontploffingen.

De vordering van de afgraving werd zichtbaar door meerdere foto's op chronologische volgorde te plaatsen. De foto in afbeelding 9 is iets eerder gemaakt dan voorgaande afbeelding. Op beide foto's, van dezelfde locatie, zijn in de wand van de dagbouw de aangegraven gangopeningen zichtbaar. Afbeelding 4 laat de aangegraven gangopeningen zien, zeer dicht bij de oorspronkelijke helling. Dan moet daar ook een ingang hebben gelegen!

De ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg

Op de locatie waar aan de hand van afbeelding 8 en 9 een ingang werd verwacht, werden inderdaad op een tekening (zie afbeelding 10) een negental ingangen, zuidelijk van Lichtenberg getekend. Geheel links het café In den Rooden Haan, op voorgrond het aan de oostzijde van Maas gelegen kasteel de Hoogenweerth.

De tekening, gemaakt door Ph. van Gulpen rond 1840⁴⁰, geeft een prachtig beeld van de helling. Uiteraard kunnen dergelijke tekeningen afwijken van de werkelijkheid, maar in dit geval wordt het getekende bevestigd door een tweetal foto's.⁴¹

De twee foto's (afbeelding 11 en 12) waar de ingangspartij zichtbaar is, werden aangetroffen tijdens het bestuderen van het verzamelde materiaal, waarop de Sint Pietersberg werd afgegraven. Mijn aandacht viel in eerste instantie op een gedeelte van de helling, waar de afgraving naderde. Hier waren tot mijn grootste verbazing een achttal ingangen zichtbaar. Later bleek er een tweede foto te bestaan (afbeelding 12), maar met een meer afgegraven ingangspartij. Het moge een geluk zijn dat de ingangspartij op zijn minst twee keer werd gefotografeerd.

De ingangspartij lag tussen hoeve Lichtenberg en de Rooden Haan. Als naam gebruik ik de *'ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg'*. Te beoordelen aan de foto's werd de ingangspartij afgegraven in het jaar 1925 of 1926, tijdens de uitbreiding van de dagbouwgroeve richting de Rooden Haan. Er zijn geen gegevens bekend over de ingangspartij. Te beoordelen naar

▲ AFBEELDING 11, boven: De afgraving nadert de ingangspartij, 1925/1926. (Uit: Van mergel tot cement⁴²)

▼ AFBEELDING 12, onder: De ingangspartij wordt afgegraven, 1925/1926. (Uitsnede van een foto, collectie Kevin Amendt)

de ligging was het een van de ingangen van wat men noemt het gangenstelsel Slavante. De ingangen en achterliggende gangen werden niet door Van Schaik gekarteerd. Er was namelijk al een groot gedeelte van de gangenstelsels afgegraven voordat hij zijn karteringswerkzaamheden startte.

Op de luchtfoto's is tevens het verwijderen van de deklagen zichtbaar en het pad dat langs de ingangen liep. Naar rechts liep het pad, in de helling direct onder de hoeve Lichtenberg, richting de Wilhelminaweg en Chalet. Naar links liep het pad, langs andere ingangen in een moeilijk te reconstrueren gebied, richting Caestert.

Verzakkingen in de boomgaard van Lichtenberg

De ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg lag onder de boomgaard van Lichtenberg. De gangen direct achter de ingangspartij strekte zich uit onder deze boomgaard. De uitsnede van een luchtfoto in afbeelding 13 geeft een prachtig beeld van de Hoeve Lichtenberg en ruïnetoren, met aangrenzend de boomgaard.

“In de wei rechts [gezien vanaf het plateau] van de pachthoeve van Lichtenberg bezet Sedum

AFBEELDING 13: Een prachtig beeld van de hoeve met boomgaard, 1925/1926. (Uitsnede van een foto, Collectie Kevin Amendt)

cepaea L. [een plantensoort] de bodem van een kleine instorting”⁴³.

Er bevonden zich een aantal kleine instortingen, oftewel verzakkingen van leeggestroomde aardpijpen, in de boomgaard. Deze werden getekend op vele oude kaarten, waaronder de kaart van Bory de Saint-Vincent. In de ‘Handleiding bij de aardrijkskundige wandplaten van Nederland’ (1929) werden een drietal foto’s geplaatst van de doline in de boomgaard van Lichtenberg, zie afbeelding 14.

Een verslag van een oktober wandeling in 1923 beschrijft deze trechtervormige kuilen aan de oppervlakte: “Misschien herinnert ge u, dat daar een oude verwaarloosde boomgaard ligt met wat struikgewas in ronde groepjes. Die struiken groeien aan den rand van een aantal grote

trechtervormige kuilen en daar hebben we te doen met iets, dat in alle opzichten heel mooi is.

Deze kuilen zijn bijzondere verweeringsvormen in het kalkgesteente, bekend onder de naam van dolinen. Natuurlijk zijn de geleerden het nog niet heelemaal eens over de manier waarop ze zijn gevormd. Ze gaan heel diep en worden eindelijk min of meer cilindervormig, wat aanleiding heeft gegeven tot den naam van orgelpijpen. Deze zitten in den regel ook vol teelaarde. Onze mergeexploitant houdt natuurlijk heelemaal niet van die orgelpijpen.”⁴⁴ (In voorgaande tekst wordt niet gesproken over verzakkingen, maar over natuurlijke dolinen)

AFBEELDING 14: Een van de drie foto's van doline in de boomgaard van Lichtenberg. (Uit: Handleiding bij de aardrijkskundige wandplaten van Nederland, 1929, Collectie Kevin Amendt)

Unieke plattegrond van de gangen

In de collectie van Martin Hoogerwerf werd een plattegrond aangetroffen waarop gangen zijn gekarteerd, ten zuiden van Lichtenberg tot achter het café In den Rooden Haan. De plattegrond werd gepubliceerd in het bedrijfsbulletin ENCI-Schakels en werd afgebeeld bij een artikelserie genaamd 'De geschiedenis van ENCI'.⁴⁵ Gekarteerde gangen op die locatie zijn zeer speciaal, aangezien dit gedeelte werd afgegraven voordat Ir. D.C. Van Schaïk zijn karteringswerkzaamheden startte. Om de totale plattegrond van de Sint Pietersberg zo compleet als mogelijk te maken werd de plattegrond uit de ENCI-Schakels geplaatst in de plattegrond van Van Schaïk.

De plattegrond uit de ENCI-Schakels bevat Frans geschreven tekst en werd gekarteerd in het jaar 1928. De vordering van de afgraving toentertijd werd weergegeven en de tekst 'Fond de carrière' geeft aan waar de werkzaamheden in de dagbouwgroeve op dat moment plaatsvonden. Afbeelding 15 is een compilatie van de plattegrond uit 1928 en de plattegrond van Van Schaïk.

De foto's van afbeelding 8, 9 en 16 geven ongeveer dezelfde situatie weer als de plattegrond. De afgraving is op één foto nagenoeg gelijk en op de twee andere slechts iets verder gevorderd als op de plattegrond uit 1928. Het verschil is echter zo klein dat de foto's zeer goed bruikbaar zijn om een beeld te vormen bij de plattegrond uit 1928.

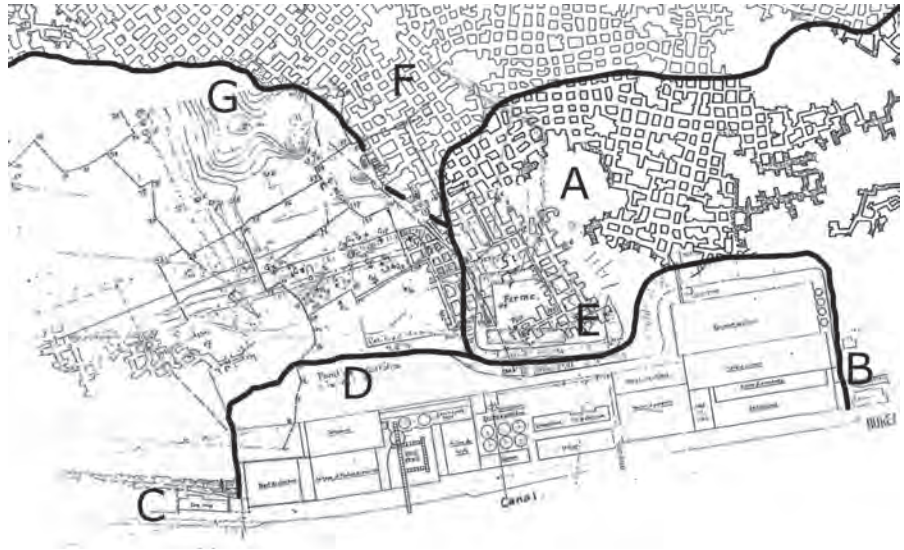
Tussen de Rooden Haan (rechts van letter C) en het Chalet Lichtenberg (boven letter B) werd de Sint Pietersberg, gedurende de jaren 20 afgegraven en hier bouwde men de cementfabriek. De cementovens met schoorsteen, bekend onder de naam 'de vier schouwen', zijn linksboven letter B getekend. Onder letter B het in het jaar 1924⁴⁶ gebouwde kantoorgebouw.

De kartering van de gangen tussen letter G en D, A en E behoren tot de kaart uit 1928. De overige gangen zijn gekarteerd door Ir. D.C. van Schaïk. Alleen het omliggende gedeelte rond A bestaat nog. Al het andere zichtbaar op de afbeelding (en een groot gebied daarbuiten) werd afgegraven door de ENCI. Letter E geeft de locatie aan van de ruïnetoren van kasteel Lichtenberg. Met links daarvan de hoeve, op de kaart aangegeven met de

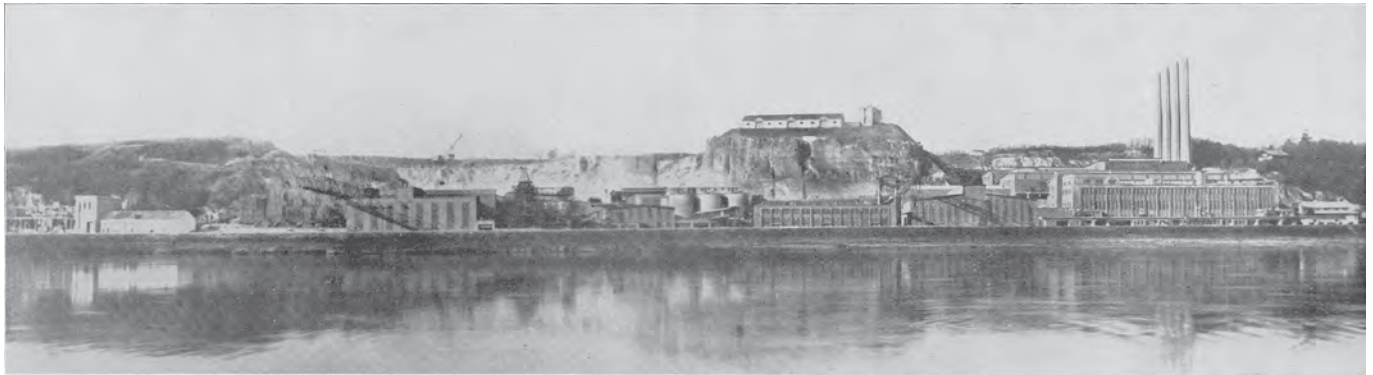
AFBEELDING 15: *Compilatie van de plattegrond uit 1928 en de plattegrond van Van Schaik. (Compilatie Kevin Amendt)*

tekst 'Ferme'. De in de ondergrond van de hoeve en ruïnetoren gelegen gangen (het gedeelte tussen A en E) werd ook door Ir. D.C. van Schaik gekarteerd, in deze afbeelding is zijn kartering 'uitgegumd' en daarmee de kartering uit 1928 volledig zichtbaar gemaakt.

Het bijzondere aan de plattegrond uit 1928 is dat juist de kartering plaatsvond in het lege gedeelte op de plattegrond van Ir. D.C. van Schaik. Zeer bijzonder zijn de boven letter C gelegen gangen; de gangen achter de Rooden Haan. Tussen het

AFBEELDING 16: *Vooraanzicht van de pas in bedrijf zijnde cement-fabriek. (Uit: ENCI boek 1929, Collectie Kevin Amendt)*

AFBEELDING 17: Foto daterende uit 1929. (Uit: 'Van mergel tot cement' ⁴⁷)

op de rand van de afgraving. Letter D is de locatie van de 'Ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg', deze was al afgegraven en in 1928 lag hier de 'Fond de carrière', waar men in de daaropvolgende jaren de afgravingen uitbreidde in het plateau van de Sint Pietersberg.

De plattegrond uit 1928 is zeer waardevol aangezien deze een deel van het gebied deels opvult dat Ir. D.C. van Schaik niet meer kon karteren. Als men de afstand bekijkt tussen letter G en de gekarteerde gangen boven letter C, kan men zich voorstellen dat hier een groot aantal gangen heeft gelegen. Die bij het onderzoek naar de ontginning van de gangenstelsels niet vergeten mogen worden.

Ten slotte een foto uit het ENCI boek 'Van mergel tot cement' (afbeelding 17), gefotografeerd al staande in de dagbouwgroeve. Als onderschrift werd vermeld dat deze foto dateert uit 1948⁴⁸. Dit is niet mogelijk aangezien deze foto ook al werd gepubliceerd in het eerder genoemde ENCI boekje uit 1929. Deze foto dateert uit dezelfde tijd als afbeelding 8 en 16. Op de foto is de afgraving iets verder gevorderd dan op de plattegrond uit 1928 werd aangegeven. Dus, de aangegraven gangen aan de linkerkant van de foto zijn de gangen boven letter C op de plattegrond. Helaas ontbreekt een detailopname van deze gangen, echter het moge duidelijk zijn, dat hier een dicht netwerk

gedeelte bij Lichtenberg en de Rooden Haan werden slechts enkele meetlijnen opgemeten. Daarbij werden allerlei symbolen geplaatst waarvan de betekenis niet was te achterhalen. Enkel van een symbool waar men een letter E toevoegde. Dit staat voor een leeggestroomde aardpijp of instorting. Zo blijkt, dat in het gebied dat door Van Schaik niet werd gekarteerd, (bij en onder de letter G) een ingestort of verzakt gebied lag.

De onderbroken omlinjing onder letter F zijn twee locaties waar een leeggestroomde aardpijp werd ingetekend door zowel Ir. D.C. van Schaik als de kaart uit 1928. Tijdens de kartering van Van Schaik lag dit gedeelte

AFBEELDING 18: "Afbeelding van enige ingangen van de oude verlaten onderaardse gangen onder Lichtenberg, en van de geologische orgels die men er vindt."⁵² (Collectie Peter Jennekens)

van gangen lag waarvan door de vroege afgraving niets meer bekend is.

Ingangen onder Lichtenberg in het reisverslag van Bory de Saint-Vincent

Het reisverslag van Bory de Saint-Vincent beschrijft "enige ingangen van de oude verlaten onderaardse gangen onder Lichtenberg"⁴⁹. Mijn inziens wordt hier de 'ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg' mee bedoeld. Bory gebruikt de betreffende locatie voor een uitgebreide beschrijving van "de geologische orgels die men er vindt"⁵⁰. De beschrijving wordt ondersteund door een prent, in zijn boek plaat III, zie afbeelding 18.

"Deze laatste ingangen, die men ziet tegen de zijkant van de steile helling wanneer men haar halverwege naar het zuiden doorloopt, en als men Lichtenberg achter zich heeft gelaten, zijn verlaten, en gaan misschien niet even diep in de kalkmassa binnen als men verzekert. Er is een tamelijk

groot aantal, en ze leiden naar de minst hoge galerijen. Deze zijn echter zeer merkwaardig om te bezoeken. In het deel van de steile helling waar zij waren uitgehold, wordt een groot aantal geologische orgelpijpen gevonden, pijpen waarvan verschillende zijn blootgelegd door het stukslaan van de rotsen, als om de geoloog het ontstaan van hun vorming aan te bieden, en waarvan de opmerkelijkste zijn afgebeeld op plaat III [zie afbeelding 18] van dit werk."⁵¹

Bory vermeldt over de locatie van 'plaat III' een 'tamelijk groot aan-

AFBEELDING 19: Foto "282. De oostelijke rotswand v.d. St. Pietersberg, met geologische orgelpijpen" (Uit: Handleiding bij de aardrijkskundige wandplaten van Nederland, 1929, Collectie Kevin Amendt)

tal' ingangen. Dit komt overeen met de ingangspartij, waar een 9-tal ingangen naast elkaar lagen. Wellicht is plaat III twee van deze ingangen getekend. Tevens komt de ligging van de ingangspartij overeen met de locatie die Bory beschrijft om 'de geologische orgels waar te nemen': "... bereikten wij op halve hoogte de oostelijke steile helling bij de herberg de Rode Haan. Om gemakkelijk de geologische orgels waar te nemen is het nodig zich naar deze plaats te begeven."⁵³

Over de verdere ingangen in de helling schreef Bory: "Vanaf de omgeving van Lichtenberg tot aan de zuidelijkste zuilengangen [=locatie Ternaaien Beneden] [...] vindt men geen ingangen meer om binnen te gaan in de diepte van de kalkmassa, niet omdat er geen meer bestaan, maar omdat instortingen overwoekerd door dicht kreupelhout die waarschijnlijk verborgen houden."⁵⁴ Blijkbaar waren er dus ten zuiden van de ingangspartij veel (in)gangen ingestort en was de helling zo begroeid dat deze niet gemakkelijk begaanbaar was. Wederom een aanwijzing dat plaat III de Ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg betreft, aangezien Bory de helling niet verder richting het zuiden heeft betreden dan boven de Rooden Haan. In de beschrijving van plaat III werd vermeld bij de letter A (een leeggestroomde aardpijp in de gangen): "Gestorte steenhoop in de onderaardse gangen, afkomstig uit de geologische orgelpijp, ten koste van de hogere lagen van het plateau van Sint-Pieter, in de richting van de oostelijke randen van zijn steile helling, en waarvan de uitwendige trechters zijn verborgen in het kreupelhout en de struikgewassen"⁵⁵. De genoemde trechters zijn hoogstwaarschijnlijk de reeds vermelde trechtersvormige verzakkingen in de boomgaard van Lichtenberg. De geologische orgelpijpen "werden het eerste ontdekt door den

Franschen kolonel L. Mathieu (1813) in de nabijheid van de herberg De Roode Haan”.⁵⁶ Bory schreef hierover: “Mathieu nam het eerste deze cilinders waar, die de blokbrekers van Maastricht aardpijpen (aerde-pyp) noemen”.⁵⁷

Handleiding bij de aardrijkskundige wandplaten

In de ‘Handleiding bij de aardrijkskundige wandplaten van Nederland’, daterende uit 1929, werd een foto afgebeeld van de ‘oostelijke rotswand v.d. St. Pietersberg’. Op de foto (zie afbeelding 19) zijn zelfs gereedschap sporen zichtbaar, van slagbeitels.

De tekst behorende bij de foto behandelt het fenomeen geologische orgelpijpen: “... heeten aardpijpen of, omdat ze vaak dicht naast elkaar voorkomen en, door verweering bloot gekomen, aan een orgel doen denken, geologische orgelpijpen (Fransch orgues géologiques). Aan den oostelijken rotswand van den Sint-Pietersberg zijn ze mooi zichtbaar.”⁵⁸

De precieze locatie waar de foto werd gemaakt is niet bekend. Ook werd de ouderdom niet vermeld. Het boekje dateert uit 1929, echter met zekerheid kan worden gezegd dat de geplaatste foto’s een aantal jaren eerder werden gemaakt, namelijk in de jaren 1924 en 1925. Opvallend is de vermelding van de geologische orgelpijpen aan de oostelijke rotswand, dit doet denken aan de locatie waar Bory zijn beschrijving maakte.

De locatie op de foto (afbeelding 19) is de ingangspartij of een rotswand zuidelijker daarvan waar tevens veel geologische orgelpijpen zichtbaar waren.

Ingangen achter de Rooden Haan in De Bruijn

De Bruijn schrijft in zijn tweede rapport over de temperatuur in de mergelgroeven, daterend uit 1904, over uitgangen achter en voorbij de Roode Haan: “15 Juni 1893. Van den Drup naar de heuvels [de Kiezelbergen] steeg de thermometer van 7,27 graden tot 8,57 graden. Het laatste gedeelte van den weg voert langs de uitgangen achter en voorbij de Roodehaan. Temp. Buiten 28 graden.”⁵⁹

Verderop in het rapport van De Bruijn wordt het principe van ‘windholen’ behandeld (de luchtstroom tussen de lager en hoger gelegen gedeelten, van in dit geval de onderaardse gangen van de Sint Pietersberg). Volgens De Bruijn liggen de ingangen telkens hoger naarmate men richting het zuiden gaat. Tijdens het veldwerk met betrekking tot het onderzoek naar de luchtstromingen is De Bruijn blijkbaar niet verder gelopen dan ‘de ingang achter de Roodehaan’.

Uit zijn tekst valt af te leiden dat zuidelijker vanaf de Rooden Haan (tussen de Rooden Haan en de nog te bespreken Kiezelbergen) nog een ingang lag: “De ingang achter de Roodehaan is niet de laatste en dus niet de hoogst gelegene. Het zou ongetwijfeld de moeite waard geweest zijn in den laatsten toegang, de hoogste uitmonding van ons windhol, openingen te hebben gedaan. Maar ik durfde geen misbruik te maken van de bereidwilligheid van mijn vriendelijken onderzoeker, daar dit punt weder zooveel verder gelegen was.”⁶⁰

De door De Bruijn beschreven ingangen achter de Rooden Haan lagen wellicht bij de gangen die gekarteerd werden op de plattegrond in afbeelding 15, boven de letter C.

Tot slot

Bovenstaande beperkt zich tot een samenvatting van de grootschalige afgravingen in de jaren 20 en een beschrijving van de Ingangspartij zuidelijk van Lichtenberg. Ondertussen heb ik al veel meer gegevens verzameld, die in een later stadium van het onderzoek worden gepubliceerd.

Noten

- 1 Website Breur Henket, "De graven langs de buitenmuur van de kerk.", <http://www.breurhenket.com/Omdekerk/omdekerk.htm>
- 2 Léon Crets, "Stamboom familie Crets / Cretz / Cretz of Kretz", <http://home.hetnet.nl/~leon-j-n-cretz/Crets.html>
- 3 Rob Heckers, "Sint Pietersberg. Over oude ingangen en smokkelaars" in SOK-Medelingen 45 (2006) 6.
- 4 "Lichtenberg" in NRC (zaterdag 15 mei 1920).
- 5 Limburger Koerier, 26 juli 1922. "Begin van de afbraak" in: Troglofiel nr. 3 (september 1972) 9.
- 6 Ibidem.
- 7 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 30.
- 8 Idem, 31.
- 9 Ibidem.
- 10 bidem.
- 11 Hans Kamphoven en Nico Prick, "Begin van de afbraak" in Troglofiel nr. 3 (1972) 7.
- 12 Overgenomen uit troglofiel nr 3 , blz 11-13 || Limburger Koerier, zaterdag 12 augustus 1922.
- 13 Overgenomen uit troglofiel nr 3 , blz 9-10 || Limburger Koerier, woensdag 26 juli 1922.
- 14 "Verdwijnend natuurschoon" in Het Vaderland (donderdag 15 juni 1922).
- 15 "De St. Pietersberg" in Het Vaderland (donderdag 27 juli 1922).

- 16 "Negentiende Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres" in NRC (zaterdag 7 april 1923).
- 17 "Natuur- en Geneeskundig Congres te Maastricht" in Het Centrum (maandag 9 april 1923).
- 18 Wikipedia, "Willem van Ravesteyn", http://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_van_Ravesteyn
- 19 "De St. Pietersberg" in NRC (donderdag 31 mei 1923).
- 20 "De St. Pietersberg" in NRC (dinsdag 3 juli 1923).
- 21 "De St. Pietersberg" in NRC (zondag 10 juni 1923).
- 22 "De afgraving van den St. Pietersberg" in Het Vaderland (donderdag 16 augustus 1923).
- 23 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 29.
- 24 F. Ramaer & Henk de Jager, "Industriestoomtractie ENCI Maastricht". Met dank aan Martin Hoogerwerf.
- 25 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 29.
- 26 F. Ramaer & Henk de Jager, "Industriestoomtractie ENCI Maastricht". Met dank aan Martin Hoogerwerf.
- 27 "Maastricht" in NRC (zaterdag 18 april 1925).
- 28 "De St. Pietersberg" in NRC (woensdag 6 mei 1925).
- 29 "De St. Pietersberg" in NRC (woensdag 15 april 1925).
- 30 "De St. Pietersberg" in NRC (zaterdag 9 mei 1925).
- 31 "Maastricht" in NRC (dinsdag 19 mei 1925).
- 32 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 29.
- 33 F. Ramaer & Henk de Jager, "Industriestoomtractie ENCI Maastricht". Met dank aan Martin Hoogerwerf.
- 34 "De vernieling van den St. Pietersberg" in Het Vaderland (dinsdag 21 Juli 1925).
- 35 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 29.
- 36 "De St. Pietersberg bij Maastricht, het gepleegde vandalisme" in NRC (zondag 22 mei 1927).
- 37 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 29.

- 38 Anoniem, ENCI (1929) 3, 7.
- 39 Willy Verster, De Zuid Limburgsche Grottenwereld (1929) 122.
- 40 RHCL, Collectie v.d. Noordaa, Inv. Nr.: 446. Uitsnede van de tekening.
- 41 De ingangspartij is ook te zien op de Van Gulpen tekening genaamd: 'Lichtenberg et le Coq rouge pres Maestricht'.
- 42 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 32. Uitsnede van de foto.
- 43 B.G. Graatsma, De flora van de omstreken van Maastricht in de 19^e eeuw (2003) 42.
- 44 "Weekbladen" in NRC (zaterdag 17 november 1923).
- 45 "De geschiedenis van de ENCI, artikel Nr. 8, ENCI's levensader: de grondstoffenvoorziening" in ENCI-Schakels (januari 1993). Met dank aan Martin Hoogerwerf.
- 46 "De St. Pietersberg" in NRC (maandag 24 maart 1924).
- 47 A. Nieste, Van mergel tot cement (1996) 150.
- 48 Ibidem.
- 49 Bory de Saint-Vincent, Voyage souterrain ou description du plateau de St. Pierre de Maestricht et de ses vastes cryptes (1821) 281. Vertaald door F.H. Brouner (1995).
- 50 Ibidem.
- 51 Idem, 104-105.
- 52 Idem, 281.
- 53 Idem, 132.
- 54 Idem, 105.
- 55 Idem, 281.
- 56 Willy Verster in Natura (15 juli 1936). Met dank aan Peter Jennekens.
- 57 Bory de Saint-Vincent, Voyage souterrain ou description du plateau de St. Pierre de Maestricht et de ses vastes cryptes (1821) 135. Vertaald door F.H. Brouner (1995).
- 58 Nederlandse landschappen geschetst door E. Heimans en R. Schuiling, Handleiding bij de aardrijkskundige wandplaten van Nederland door R. Schuiling & J.M. de Feijter. XXX. De St. Pietersberg. (1929) 7.
- 59 Fred. de Bruijn S.J., "Proeve van verklaring der temperatuur-anomalieën in den St. Pietersberg bij Maastricht" (1904) 961.
- 60 Idem, 967.

Colofon

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

BASISONTWERP

Jos Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manaker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

SHD Grafimedia, Swalmen

REDACTIEADRES

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

For summaries in English, please contact the editor at

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is
geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

€ 7,50 inclusief verzendkosten
voor Nederland door overmaking via bijgevoegde betalingsbrief
voor België door overmaking op rekeningnummer 735 - 0003667 - 66
t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Godsweerderstraat 2, NL 6041 GH Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 7,50 tegen contante betaling op het redactieadres.
De SOK Mededelingen zijn te bestellen door € 9,00 (inclusief verzendkosten)
over te maken op girorekening 429851 (buitenlandse betalingen: BIC PSTBNL21
en IBAN NL 80 PSTB 0000 429851) ten name van het Publicatiebureau Natuurhis-
torisch Genootschap te Melick (publicatiebureau@nhgl.nl).
Vermeld bij omschrijving de gewenste publicatie en daarnaast uw adres, post-
code en woonplaats.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts
toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608

Provincie

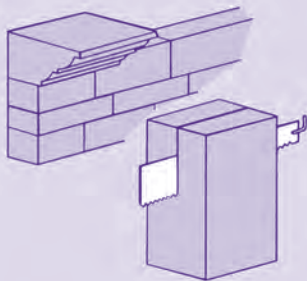

Limburg

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

Mergelbouwsteen *P. Kleijnen*

*Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460*